

วารสารราชบัณฑิตยสภา
ปีที่ ๔๐ ฉบับที่ ๓ ก.ค.-ก.ย. ๒๕๕๘

ไม่ไปจิ้มก้อง : ไทยยุคความสัมพันธ์กับจีน สมัยรัชกาลที่ ๔ - รัชกาลที่ ๕

รองศาสตราจารย์วุฒิชัย มูลศิลป์*
ภาควิชาสังคมศาสตร์และการเมือง
ราชบัณฑิตยสภา

บทคัดย่อ

พ.ศ. ๒๓๙๖ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยุติการส่ง “ก้อง” หรือเครื่องราชบรรณาการให้จักรพรรดิจีน หลังจากที่เคยส่งมานานถึง ๕๖๑ ปี แม้ว่าการส่งก้องจะมีความสำคัญต่อไทยทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ แต่พระองค์ทรงเห็นว่าการส่งก้องทำให้ไทยเสียเกียรติภูมิของชาติ หลังจากนั้นจีนพยายามทวงก้องจากไทยหลายครั้ง จนหลัง พ.ศ. ๒๔๒๗ จึงไม่มีการทวงก้องอีก ความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการระหว่างประเทศทั้งสองจึงหยุดชะงักไปเกือบร้อยปี จนหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒

คำสำคัญ: ก้อง, พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, จีน, ความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการ

“พระเจ้ากรุงปักกิ่งก็เสด็จออกรับพระราชสาส์นแลทูตไทย
รับเมืองไทยเป็นเมืองก้อง คือ รับอย่างหัวเมืองขึ้น.... พระราชทานทอง....
เปรียบเหมือนว่าสัญญาบัตรตั้งหัวเมืองทั้งหลาย....”

“เพราะไทยถูกหลอกถูกลวง จึงเสียพระเกียรติยศ พระเจ้าแผ่นดินตลอดลง
มาถึงกรุงเทพมหานครนี้ ครั้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ทรงทราบการนี้แล้วก็กลับพระทัย หาได้ส่งบรรณาการแก่กรุงปักกิ่งอีกไม่”^๑

* บรรยายในที่ประชุมราชบัณฑิตและภาควิชาสังคมศาสตร์และการเมือง ราชบัณฑิตยสถาน เมื่อวันที่ ๑๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๗

^๑ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. รวมพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องประชุมประกาศในรัชกาลที่ ๔. หน้า ๔๙๒ และ ๔๙๙.

ข้อความข้างต้น คือ ประกาศเรื่องราชทูตไปเจริญทางพระราชไมตรีกับจีน ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อยุติการส่งราชทูตนำเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระเจ้ากรุงจีนหรือจักรพรรดิจีน ประกาศนี้ไม่ปรากฏวันเดือนปี แต่น่าจะมีขึ้นใน พ.ศ. ๒๓๙๖ หรือหลังจากนี้เล็กน้อย ไม่ใช่ พ.ศ. ๒๔๑๑ ตามที่พิมพ์ไว้ในประชุมประกาศในรัชกาลที่ ๔ เพราะหลังจากประกาศนี้ ตั้งแต่ราว พ.ศ. ๒๓๙๖ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยุติการเจริญทางพระราชไมตรีกับจีนในรูปแบบเก่าที่เรียกว่า จิ้มก้อง หรือ จิ้นก้ง ที่ดำเนินมา ๕๖๑ ปี ตั้งแต่สมัยสุโขทัย หรือยาวนานกว่านั้น ถ้านับอาณาจักรแรก ๆ บนผืนแผ่นดินไทย เช่น ทวารวดี ก็เคยทำมาแล้ว

การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลิกการส่งจิ้มก้อง ถือว่าทรงทำอย่างกล้าหาญเด็ดเดี่ยว โดยทรงถือเกียรติยศของพระเจ้าแผ่นดินหรือของประเทศเป็นสำคัญ โดยไม่ทรงกลัวเกรงผลกระทบใด ๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้โดยเฉพาะทางเศรษฐกิจ เพราะการจิ้มก้องทำให้เกิดกำไรทั้งจากการที่จีนมอบสิ่งของตอบแทนและอำนวยความสะดวกในการค้าขาย

ที่ผู้เขียนนำเรื่องนี้ขึ้นมากล่าว ก็เพราะนึกถึงสถานการณ์ในบ้านเมืองเราที่มีการวิตกกังวลมาก หลังจากการรัฐประหารของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) เมื่อวันที่ ๒๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ ทำให้ชาติประชาธิปไตยโดยเฉพาะสหรัฐอเมริกากับสหภาพยุโรป (EU) ประกาศตัดสิทธิประโยชน์ทางการค้าซึ่งให้กับไทยว่าจะทำให้เศรษฐกิจไทยต้องตกต่ำลง บทเรียนจากการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลิกส่งจิ้มก้องแก่จีน ซึ่งเป็นคู่ค้าที่สำคัญที่สุดกับไทยในเวลานั้น แต่ไทยสามารถจัดการกับปัญหาได้อย่างดี น่าจะเป็นประโยชน์แก่สถานการณ์ปัจจุบันได้ไม่มากนักน้อย

บทความนี้จำกัดขอบเขตอยู่ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๙๖-๒๔๕๓ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยกเลิกการส่งจิ้มก้อง แต่จีนยังคงพยายามทวงก้องจากไทย และต่อมาได้เปิดการเจรจาเพื่อทำสนธิสัญญากับไทย ในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สำหรับจีนเป็นช่วงปลายสมัยราชวงศ์ต้าชิง (Da Qing) หรือเรียกย่อ ๆ ว่า ราชวงศ์ชิง (Qing พ.ศ. ๒๑๘๗-๒๔๕๔, ค.ศ. ๑๖๔๔-๑๙๑๑)* ที่เสื่อมอำนาจ ถูกต่างชาติโดยเฉพาะชาติตะวันตกคุกคามอย่างหนัก และราชวงศ์ชิงหมดอำนาจเมื่อเกิดการปฏิวัติซินไฮ่ (พ.ศ. ๒๔๕๔, ค.ศ. ๑๙๑๑) ทำให้ระเบียบโลก (World order) แบบเก่าของจีนสิ้นสุดลง ซึ่งเป็นเวลา ๑ ปีหลังพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต

* บทความนี้ใช้ พ.ศ. ยกเว้นที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์สากล จะใช้ปี ค.ศ. ไว้ด้วย เพื่อให้ง่ายต่อความเข้าใจ การนับศักราชใช้ตามแบบเก่าคือขึ้นปีใหม่ในเดือนเมษายน

จิ้มก้องและระเบียบโลกของจีน

จิ้มก้อง หรือ จิ้นกั่ง ในภาษาจีนกลาง หมายถึงการถวายนครหรือราชบรรณาการจากประเทศราช แต่จักรพรรดิจีน เพื่อให้จักรพรรดิจีนยอมรับฐานะและพระราชทานตราตั้งเป็นกษัตริย์ ดังที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวไว้ จิ้มก้องเป็นส่วนหนึ่งของระเบียบโลกในทัศนะของจีน ซึ่งวิวัฒนาการมาตั้งแต่ราชวงศ์ฮั่น พ.ศ. ๓๓๗-๕๕๒, ๒๐๖ ปีก่อน ค.ศ. - ค.ศ. ๙ และ พ.ศ. ๕๖๘-๗๖๓, ค.ศ. ๒๕-๒๒๐) ที่ว่าจีนเป็นศูนย์กลางของโลกแวดล้อมด้วยพวกป่าเถื่อน จนกระทั่งสมัยราชวงศ์ซิง โดยจีนแบ่งประเทศที่อยู่ล้อมรอบเป็น ๓ ประเภท ตามใกล้ไกล หรือป่าเถื่อนน้อย มาก อยู่ใกล้จีนก็ป่าเถื่อนน้อย อยู่ไกลก็ป่าเถื่อนมากคือ (๑) เขตรับวัฒนธรรมจีน เช่น เกาหลี เวียดนาม (๒) เขตเอเชียใน เช่น มองโกลเลีย เอเชียกลาง (๓) เขตนอกที่อยู่ห่างไกล เช่น สยาม โปรตุเกส^๑

ตามระเบียบโลกของจีนซึ่งใช้กันต่อมา แม้ว่าจีนจะอยู่ภายใต้การปกครองของต่างชาติ คือพวกมองโกลที่ตั้งราชวงศ์หยวน (พ.ศ. ๑๘๒๒-๑๙๑๑, ค.ศ. ๑๒๗๙-๑๓๖๘) หรือพวกแมนจูที่ตั้งราชวงศ์ชิงปกครองจีน ก็ใช้ระเบียบโลกตามแบบจีนเช่นกัน กระทั่งที่ดูแล้วรับผิดชอบเกี่ยวกับเรื่องนี้คือ กระทรวงพิธีการ^๒ ประเทศราชจะต้องนำเครื่องราชบรรณาการมาถวายตามเวลาและขึ้นที่เมืองท่าตามที่กำหนดไว้ก่อนจะเดินทางสู่เมืองหลวง เพื่อถวายเครื่องราชบรรณาการและเฝ้าจักรพรรดิ โดยสมัยราชวงศ์ซิงมีข้อกำหนดไว้ดังนี้ เกาหลีถวายปีละ ๔ ครั้ง ผ่านเมืองมุกเต็นและด่านซานไห่กวน เวียดนามถวาย ๒ ปีต่อครั้ง ผ่านเมืองเจิ้นหนานกวานและกว่างซี สยามถวาย ๓ ปีต่อครั้ง ผ่านเมืองกวางตุ้ง (กว่างโจว) โปรตุเกส ฮอลันดา อังกฤษ ไม่กำหนดเวลาที่ชัดเจนและให้ผ่านเมืองมาเก๊า

เสนาบดีกระทรวงพิธีการเป็นผู้นำราชทูตและคณะเข้าเฝ้าจักรพรรดิที่พระราชวังหลวง เมื่อเข้าเฝ้าคณะราชทูตต้อง “กู่ย” หรือเกาเตา (โค่วโถว ในภาษาจีนกลาง) คือการทำความเคารพแบบจีน โดยคุกเข่า ๓ ครั้ง แต่ละครั้งต้องก้มศีรษะ ๓ ครั้ง ให้นำหน้าผากจรดพื้น รวมต้องก้มศีรษะ ๙ ครั้ง เรื่องเกาเตาเป็นปัญหาใหญ่เมื่ออังกฤษส่งทูตไปเจรจากับจีน ตั้งแต่ลอร์ดแมกคาร์ตนีไปจีนเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๖ (ค.ศ. ๑๗๙๓) โดยลอร์ดแมกคาร์ตนีไม่ยอมทำเกาเตา แต่จักรพรรดิเฉียนหลง (Qianlong พ.ศ. ๒๒๗๙-๒๓๓๘, ค.ศ. ๑๗๓๖-๑๗๙๕) ผ่อนปรนให้คุกเข่าข้างหนึ่งเมื่อเข้าเฝ้า ซึ่งถือเป็นเรื่องพิเศษ

^๑ John K. Fairbank. *The Chinese World Order*. pp. 4-14 และ สืบแสง พรหมบุญ. *ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย*. กาญจนี ละอองศรี แปล หน้า ๓-๔.

^๒ จีนแบ่งการปกครองส่วนกลางเป็น ๖ กระทรวง คือ กระทรวงฝ่ายพลเรือน (มหาดไทย), ภาษีอากร (คลัง), พิธีการ, สงคราม (กลาโหม), การลงโทษ (ยุติธรรม) และงานสาธารณะ (โยธาธิการ) จนปลายราชวงศ์ซิง จึงตั้งกระทรวงการต่างประเทศ เพราะถูกชาติตะวันตกบีบบังคับให้ตั้ง, Immanuel C.Y. Hsu, *The Rise of Modern Chinese*. Fourth Edition, p. 56

สำหรับเครื่องราชบรรณาการที่นำไปถวายจักรพรรดิฉิน กรณีของไทยมักเป็นของพื้นเมือง ในสมัยธนบุรี เมื่อจักรพรรดิเฉียนหลง จักรพรรดิที่ยิ่งใหญ่ของราชวงศ์ชิง ให้การยอมรับสถานะของ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เครื่องราชบรรณาการที่พระองค์ส่งไปถวายจักรพรรดิฉินใน พ.ศ. ๒๓๒๔ คือ ผาง ๑๐,๐๐๐ หาบ งาช้าง ๑๐๐ หาบ ดีบุก ๓๐๐ หาบ นอระมาดหนัก ๑ หาบ พริกไทย ๓๐๐ หาบ ช้างพลาย ๑ ช้าง^๔ ถึงสมัยรัตนโกสินทร์เมื่อบ้านเมืองมีความสงบสุขและมั่นคงมากขึ้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงเพิ่มเครื่องราชบรรณาการมากขึ้น แม้ในระยะแรกอาจจะใช้ของ อย่างอื่นแทนบ้าง เช่น ช้าง ๒ ช้าง นอระมาด งาช้าง อำพัน หางนกยูง การบูร เปลือกกานพลูเอาเปลือก สมุลแว้งแทน และถวายทั้ง “ข้างหน้า” คือ จักรพรรดิ และ “ข้างใน” คือมเหสี ส่วนสิ่งของที่จีนให้ตอบแทน เป็นแพรชนิดต่าง ๆ มอบให้ทั้งข้างหน้าและข้างในเช่นกัน^๕

ในบัญชีรัฐบรรณาการของจีนในสมัยราชวงศ์ชิงที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า จีนกล่าวเหมารวมทุก ประเทศที่ติดต่อกับชายกับจีน โดยเฉพาะประเทศตะวันตก ส่วนประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็มีความแตกต่างในการที่จีนเรียกรัฐบรรณาการเหมือนกัน เกาหลีและเวียดนาม มีข้าหลวงจีนมาปกครอง และมีบางเวลาที่ชาติทั้งสองพยายามต่อสู้เพื่อปลดแอกจีน ส่วนไทยนั้น จีนไม่เคยส่งข้าหลวงมาปกครอง แต่ยอมรับกษัตริย์ไทยและพระราชทานตราตั้ง กษัตริย์ไทยมีการจิ้มก้องเป็นประจำ และมีบางครั้งส่งจิ้มก้อง ไปติด ๆ กัน คือทุกปี หรือ ๒ ปี/ครั้ง แทนที่ ๓ ปี/ครั้ง จนทางการจีนเตือนให้ไทยปฏิบัติตามข้อกำหนด ให้เคร่งครัด

ความสำคัญของการจิ้มก้องต่อไทย (พ.ศ. ๑๘๓๕-๒๓๙๖)

หลักฐานการติดต่อกับจีน ในสมัยแรก ๆ เราต้องใช้หลักฐานที่จีนจดบันทึกไว้ หลักฐานของไทย ที่ยังมีอยู่จะเป็นสมัยธนบุรีเป็นต้นมา ในการใช้หลักฐานของจีนแม้จะเป็นที่ยอมรับกันว่า จีนให้ความสำคัญในการจดบันทึกและมีเจ้าหน้าที่ในเรื่องนี้โดยเฉพาะ ซึ่งจะทำให้การจดบันทึกความจริงอย่างซื่อสัตย์และเที่ยงตรง แม้จักรพรรดิจะขอดูที่จดบันทึกก็ไม่ยอม จนมีการเรียกหลักฐานนี้ว่า “สื่อลู” (Shilu - บันทึกตามความจริงหรืออย่างเที่ยงตรง)^๖ หรือประวัติศาสตร์ราชวงศ์ ซึ่งผ่านการชำระโดยคณะกรรมการที่มีการแต่งตั้ง ขึ้นมาและตรวจสอบ จากหลักฐานต่าง ๆ รวมถึงสื่อลู เป็นประวัติศาสตร์ฉบับหลวงหรือฉบับราชการ เรียกว่า “สื่อ” (Shi - ประวัติศาสตร์ฉบับหลวง)^๗ เช่น หยวนสื่อ (Yuanshi - ประวัติศาสตร์ราชวงศ์หยวนฉบับหลวง)

^๔ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. *สัมพันธ์ภาพระหว่างไทย - จีน*. หน้า ๑๘

^๕ เฝิงอ้วง. หน้า ๓๕-๓๖. เป็นเครื่องราชบรรณาการ พ.ศ. ๒๓๒๔

^๖ Endymion Wilkinson. *Chinese History, A New Manual*. p. 611

^๗ *Ibid.* p. 622

แต่แม้ว่าจะบันทึกตามความจริงหรือผ่านการชำระมาแล้ว ไขว่ว่าจะไม่มีข้อผิดพลาด ที่สำคัญ การรับรู้ข้อมูลจากการรายงาน ถ้าผู้รายงานไม่รู้จริงหรือรายงานไปไม่ถูกต้อง การบันทึกหรือชำระก็ย่อมผิดพลาดได้ดังจะได้กล่าวต่อไป ในกรณีประวัติศาสตร์ไทยบางเรื่อง

เอกสารจีนที่บันทึกไว้เกี่ยวกับความสัมพันธ์กับไทยสมัยสุโขทัย อโยธยา และรัตนโกสินทร์ ที่สำคัญคือ หยวนสื่อ หมิงสื่อลู่ ซิงสื่อลู่ ซึ่งได้แปลและพิมพ์เผยแพร่แล้วในส่วนหยวนสื่อและหมิงสื่อลู่ ส่วนซิงสื่อลู่สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ได้ดำเนินการแปลโดยผู้เขียนร่วมกับกรรมการด้วย และทั้งหมดจะพิมพ์ในประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม ๑๓ ในโอกาสต่อไป

โดยทั่วไปมักจะกล่าวกันว่า การติดต่อระหว่างไทยกับจีนในระบบจิ้มก้องเริ่มในสมัยสุโขทัย ความเห็นนี้ใช้การสถาปนากรุงสุโขทัยเป็นราชธานีของคนไทยเป็นจุดเริ่มต้น แต่นั่นไม่ได้หมายความว่าผู้คนหรืออาณาจักรในดินแดนไทยปัจจุบัน ไม่เคยติดต่อกับจีนมาก่อน หลักฐานจีนระบุว่า กษัตริย์ทวารวดีส่งทูตนำเครื่องราชบรรณาการไปถวายจักรพรรดิราชวงศ์ถัง ใน พ.ศ. ๑๑๘๑, ๑๑๘๓, ๑๑๘๖ และ ๑๑๙๒ (ค.ศ. ๖๓๘, ๖๔๐, ๖๔๓ และ ๖๔๙) ตามลำดับ^๘ หลอหุหรือละโว้ (ลพบุรี) ส่งทูตนำเครื่องราชบรรณาการไปถวายจักรพรรดิราชวงศ์ซ่งใน พ.ศ. ๑๖๙๘ (ค.ศ. ๑๑๕๕) และยังคงส่งไปต่อมาอีก

เมื่อกุบไลข่านหรือคูบไลข่านพิชิตราชวงศ์ซ่งใต้ได้ใน พ.ศ. ๑๘๒๒ (ค.ศ. ๑๒๗๙) ทำให้พวกมองโกลปกครองจีนได้ทั้งหมด ก็ได้ส่งทูตไปเรียกร้อยหลายชาติที่อยู่ใกล้เคียงให้ยอมอ่อนน้อมและไปถวายเครื่องราชบรรณาการ บางชาติยอม แต่บางชาติไม่ยอม เช่น ญี่ปุ่น ทำให้กุบไลข่านส่งกองทัพเรือไปโจมตี ๒ ครั้งแต่ไม่สำเร็จ เพราะถูกไต้ฝุ่น (ซึ่งต่อมาญี่ปุ่นเรียกว่า กามิกาเซ่ - พายุสุวรรค์) พัดกองทัพเรือเสียหายอย่างหนัก จนต้องถอนทัพกลับ

กุบไลข่านส่งทูตมาที่สุโขทัยใน พ.ศ. ๑๘๒๕ สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช (พ.ศ. ๑๘๒๒-๑๘๔๑) แต่ทูตเดินทางมาไม่ถึง ถูกพวกจามฆ่าตายระหว่างทาง ต่อมาจึงส่งทูตตามมาอีก ทำให้พ่อขุนรามคำแหงส่งราชทูตและเครื่องราชบรรณาการไปถวาย ขณะเดียวกันพระองค์กับพระสหาย คือพระยงจำเมืองแห่งแคว้นพะเยาและพระยามังรายแห่งแคว้นล้านนา ก็ได้เตรียมการเป็นพันธมิตรเพื่อช่วยเหลือกันเพื่อจะถูกกองทัพของกุบไลข่านโจมตีเหมือนหลายอาณาจักร เช่น พม่า เวียดนาม ในสมัยสุโขทัยราชวงศ์หยวนของพวกมองโกลส่งทูตมา ๔ ครั้ง แต่ถึงสุโขทัย ๓ ครั้ง

กษัตริย์สุโขทัยส่งราชทูตนำเครื่องราชบรรณาการไปถวายจักรพรรดิราชวงศ์หยวน ครั้งแรก พ.ศ. ๑๘๓๕ ครั้งสุดท้ายใน พ.ศ. ๑๘๖๕ สมัยพระยาเลอไทย (พ.ศ. ๑๘๔๑-ประมาณ พ.ศ. ๑๘๖๖) หลังจากนั้นก็หยุดไป ประกอบกับในจีนจักรพรรดิที่ครองราชย์ต่อมาไม่มีความสามารถ มีการแย่งชิงอำนาจและปกครองในเวลาสั้น ๆ รวมจำนวนที่สุโขทัยส่งราชทูตไป ๑๔ ครั้ง

^๘ Han Bielenstein, *Diplomacy and Trade in the Chinese World 589-1276*. pp. 56-57

จึงเห็นได้ว่า ความสัมพันธ์เป็นไปในลักษณะการยอมรับในอำนาจที่เหนือกว่าตามระเบียบโลกของจีน ส่วนความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจมีน้อยกว่า และไม่เด่นชัดเหมือนสมัยอยุธยา

เมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง พ.ศ. ๑๘๙๓-๑๙๑๒) สถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีแล้วระยะหนึ่ง ทางจีนมีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือ ราชวงศ์หยวนหมดอำนาจลง แล้วราชวงศ์หมิงของจีนขึ้นมาปกครองจีนต่อ ระหว่าง พ.ศ. ๑๙๑๑-๒๑๘๗ (ค.ศ. ๑๓๖๘-๑๖๔๔) จักรพรรดิราชวงศ์หมิงได้รื้อฟื้นการทวงก้องจากอาณาจักรต่าง ๆ และประสบผลสำเร็จที่ยิ่งใหญ่ในสมัยจักรพรรดิหย่งเล่อ เมื่อส่ง “กองเรือมหาสมบัติ” (เป่าฉวน) ขนาดใหญ่ ที่มีเรือขนาดใหญ่หลายสิบลำ มีลูกเรือจำนวนมาก เช่น ในการเดินทางครั้งที่ ๑ (พ.ศ. ๑๙๔๘ ค.ศ. ๑๔๐๕) มีเรือขนาดใหญ่ ๖๒ ลำ ขนาดย่อม ๒๕๕ ลำ ลูกเรือทั้งหมด ๒๗,๘๗๐ คน, ครั้งที่ ๗ (พ.ศ. ๑๙๗๔-๑๙๗๖, ค.ศ. ๑๔๓๑-๑๔๓๓) ซึ่งเป็นครั้งสุดท้าย กองเรือมีเรือขนาดใหญ่ ๑๐๐ ลำ ลูกเรือ ๒๗,๕๐๐ คน ภายใต้การนำของนายพลเรือเจิ้งเหอ ที่เป็นขันทีและนับถือศาสนาอิสลาม ออกสำรวจทางทะเลถึง ๗ ครั้ง ระหว่าง พ.ศ. ๑๙๔๘-๑๙๗๖ (ค.ศ. ๑๔๐๕-๑๔๓๓) และมีการเรียกร้อง บิบบังคับให้อาณาจักรต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (รวมอยุธยา) เอเชียใต้ จนถึงฝั่งตะวันออกของแอฟริกายอมอ่อนน้อมและส่งทูตนำเครื่องราชบรรณาการไปถวาย^๙

ราชทูตชุดแรกของไทยสมัยอยุธยาที่ไปจี้มก้องจีนมีขึ้นใน พ.ศ. ๑๙๑๔ สมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๑ (ขุนหลวงพ่องั่ว พ.ศ. ๑๙๑๓-๑๙๓๑) หลังจากจักรพรรดิหงอู่ ปฐมจักรพรรดิของราชวงศ์หมิงส่งทูตมาเรียกร้องเครื่องราชบรรณาการ หลังจากนั้นความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการเป็นไปอย่างคึกคักในสมัยราชวงศ์หมิงมีทูตจีนมา ๑๗ ครั้ง และทางอยุธยาส่งราชทูตไป ๑๐๒ ครั้ง^{๑๐} ซึ่งนับว่ามากที่สุดและมีบางสมัยทางอยุธยาส่งราชทูตไปบ่อยทุกปี หรือปีละ ๒ ครั้ง ที่บ่อยมากเป็นพิเศษคือในสมัยจักรพรรดิหย่งเล่อที่ส่งกองเรือ “มหาสมบัติ” มาอวดแสนยานุภาพ ทำให้สมเด็จพระรามาธิบดีราชาธิราช (พ.ศ. ๑๙๓๘-๑๙๕๒) ส่งราชทูตไปจีน ๔ ครั้งใน ๑ ปี (พ.ศ. ๑๙๔๙) และ ๓ ครั้งใน พ.ศ. ๑๙๕๑

การติดต่อกับจีนในระบบบรรณาการในสมัยอยุธยามีความสำคัญมากขึ้น เพราะราชธานีอยู่ใกล้ทะเลมากกว่าเดิม การค้าทางทะเลจึงมีความสำคัญมากกว่าสมัยสุโขทัย ทำให้มีการติดต่อค้าขายกับต่างชาติมากขึ้น โดยเฉพาะตั้งแต่โปรตุเกสเริ่มเข้ามาติดต่อค้าขายใน พ.ศ. ๒๐๕๔ ติดต่อกับชาติตะวันตกอีก

^๙ วุฒิชัย มูลศิลป์. “เมื่อประวัติศาสตร์โลกเกือบเปลี่ยนโฉมหน้า : การสำรวจทางทะเลของจีนสมัยต้นราชวงศ์หมิง (Ming)” *วารสารราชบัณฑิตยสถาน* ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๑ ตุลาคม - ธันวาคม ๒๕๓๕ หน้า ๓๗-๕๐ กองเรือของเจิ้งเหอใหญ่กว่ากองเรือของวาสโก ดา กามาที่มาถึงอินเดียเที่ยวแรกมากมาย เพราะมีเรือมาเพียง ๔ ลำ ลูกเรือไม่ถึง ๒๐๐ คน

^{๑๐} สืบแสง พรหมบุญ. *ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย*. หน้า ๓๘, ๖๒-๖๘ แต่ข้อมูลของ Geoff Wade ใน “The Ming Shi-lu as a Source for Thai History-Fourteenth to Seventeenth Centuries”. *Journal of Southeast Asian Studies* 31, 2 (Sept 2000). pp. 285-294 นับรวมการติดต่อในลักษณะต่าง ๆ ได้ ๑๗๑ ครั้ง

วารสารราชบัณฑิตยสภา

ปีที่ ๔๐ ฉบับที่ ๓ ก.ค.-ก.ย. ๒๕๕๘

รองศาสตราจารย์วุฒิชัย มูลศิลป์

๘๙

หลายชาติ และเปอร์เซีย การจี้มก้องเงินจึงเป็นไปทั้งการยอมรับอำนาจเงินและผลประโยชน์ทางการค้า ทั้งที่ซื้อมาเพื่อใช้ภายในและขายต่อให้ต่างชาติ ซึ่งในเวลานั้นชาติตะวันตกยังติดต่อกับจีนได้อย่างจำกัด โดยจีนทั้งสมัยราชวงศ์หมิงและราชวงศ์ชิงที่ปกครองต่อมา กำหนดให้ชาติตะวันตกทำการค้าขายที่เมืองกวางตุ้ง (กว่างโจว) และเมื่อหมดฤดูการค้า ต้องไปพำนักที่มาเก๊า จนกระทั่งมีการทำสนธิสัญญาหนานจิง พ.ศ. ๒๓๘๕ (ค.ศ. ๑๘๔๒) ชาติตะวันตกจึงทำการค้าได้มากขึ้นในเมืองท่าตามสนธิสัญญา

ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในระบบบรรณาการที่ไทยได้ มีทั้งที่เป็นสินค้าที่สำคัญคือ ผ้าไหม เครื่องเคลือบ และมีช่างฝีมือเกี่ยวกับเครื่องเคลือบมาสอน ทำให้ไทยสามารถผลิตและส่งไปขายต่างประเทศ แหล่งใหญ่คือเตาเผาที่แม่น้ำน้อย จังหวัดสิงห์บุรี ไทยได้เครื่องชั่งตวง วัด จากจีน ทำให้การค้าขายสะดวกขึ้น มีชาวจีนเริ่มเข้ามารับราชการและตั้งชุมชนโดยเฉพาะที่อยุธยา การจี้มก้องหยุดชะงักเมื่อไทยเสียกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. ๒๑๑๒ แต่ได้รับการฟื้นฟูอย่างรวดเร็วในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ. ๒๑๓๓-๒๑๔๘) และพระองค์ยังเสนอจะช่วยเงินรบกับญี่ปุ่นที่มารุกรานเกาหลีซึ่งเป็นประเทศราชของจีน^{๑๑} และยังร่วมมือกับจีนปราบพม่าที่ไปโจมตีชายแดนเงินทางมณฑลยูนหนาน (ยูนนาน)

ในภาพรวมการค้าระหว่างไทยกับจีนรุ่งเรืองขึ้นเรื่อย ๆ แม้ว่าบางระยะนโยบายของจีนเปลี่ยนไปในการห้ามการค้าตามชายฝั่งทะเลมณฑลฝูเจี้ยนและเจ้อเจียง เพราะการปล้นสะดมของโจรสลัดญี่ปุ่น แต่พ่อค้าเอกชนจีนยังมีการติดต่อกับจีนต่อไป และมีความสำคัญมากขึ้นเรื่อย ๆ

เมื่อพวกแมนจูเข้ายึดครองจีนและตั้งราชวงศ์ต้าชิงหรือเรียกย่อ ๆ ว่า ราชวงศ์ชิงใน พ.ศ. ๒๑๘๗ (ค.ศ. ๑๖๔๔) ไม่นานนัก ไทยสมัยพระเจ้าปราสาททองเริ่มติดต่อกับจีนขอเปลี่ยนตราค่าหับ (ตราใช้ตรวจเมื่อผ่านด่าน เพื่อยืนยันความถูกต้อง) เพื่อจะได้ไปจี้มก้อง และการค้าก็ได้เริ่มต้นใหม่ คราวนี้ข้าวได้เป็นสินค้าสำคัญของไทยที่ส่งเข้าไปขายในจีน เมื่อจีนเกิดขาดแคลนอาหาร ทั้งนี้มีหลักฐานชัดเจนว่าการค้าข้าวเริ่มเมื่อ พ.ศ. ๒๒๖๕ (ค.ศ. ๑๗๒๒) ซึ่งเป็นปีสุดท้ายของจักรพรรดิคังซีผู้ยิ่งใหญ่ และไทยในสมัยพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ (พ.ศ. ๒๒๕๑-๒๒๗๕)^{๑๒} และจากนี้ข้าวที่ส่งออกมีปริมาณมากขึ้นและเป็นส่วนสำคัญในระบบจี้มก้อง จนกระทั่งก่อนการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๓๑๐

การเสียกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. ๒๓๑๐ ทำให้การถวายนกจี้มก้องหยุดชะงักไประยะหนึ่ง แต่แสดงให้เห็นความสำคัญของเรื่องนี้ยิ่งกว่าที่ผ่านมา เพราะเป็นทั้งความมั่นคงทางการเมือง และการฟื้นฟูเศรษฐกิจในระยะแรก และความรุ่งเรืองของกรุงรัตนโกสินทร์ในเวลาต่อมา สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (พ.ศ. ๒๓๑๐-๒๓๒๕) ทรงเพียรพยายามอยู่กว่า ๑๐ ปี กว่าจักรพรรดิเฉียนหลงที่ยิ่งใหญ่

^{๑๑} สืบแสง พรหมบุญ. เล่มเดิม. หน้า ๑๑๙-๑๓๒

^{๑๒} สารสิน วีรผล. จี้มก้องและก้าไร. พรรณงาม เจ้าธรรมสารและคณะ แปล. หน้า ๘๒-๑๐๗

และครองราชย์ยาวนานจะทำให้การยอมรับฐานะของพระองค์และให้ตราตั้ง เพราะในระบบของเงินการแย่งชิงราชสมบัติเป็นเรื่องไม่ถูกต้อง (แม้ว่าจริง ๆ แล้ว จีนก็มีการแย่งชิงราชสมบัติทั้งในราชวงศ์เดียวกันและการโค่นราชวงศ์เดิม) และในกรณีพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๕๒) ครองราชสมบัติต่อ หลักรัฐจีน (ชิงสื่อลู่) ระบุว่า พระองค์เป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และใช้แซ่เจิ้ง (หรือ เต้ในภาษาแต้จิ๋ว) พระนามคือ เจิ้งหัว ส่วนพระนามสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช คือ เจิ้งเจา* ซึ่งทำให้จีนรับรองฐานะของพระองค์โดยไม่มีอุปสรรค และมีการจิ้มก้องตามปกติ

ในสมัยรัตนโกสินทร์ จนถึง พ.ศ. ๒๓๙๖ ซึ่งเป็นปีสุดท้ายที่ส่งก้องไทยส่งจิ้มก้องให้จีนรวม ๕๔ ครั้ง^{๑๓} ซึ่งนับว่าถี่มาก เฉลี่ยปีครั้งต่อครั้ง จนกระทั่งจีนได้เตือนไทย ขอให้ส่งจิ้มก้องทุก ๓ ปี ตามกฎเกณฑ์อย่างเคร่งครัด แน่ใจว่าการค้าในระบบบรรณาการโดยเรือสำเภาทำให้เศรษฐกิจไทยฟื้นตัวได้จากความเสียหายอย่างย่อยยับคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ ได้อย่างรวดเร็วในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และรุ่งเรืองในรัชกาลที่ ๒ และรัชกาลที่ ๓ สินค้าสำคัญของไทยที่จีนต้องการมาก เช่น ข้าว ฝ้าย พริกไทย น้ำตาล ไม้แดง หนังสัตว์ โดยข้าวเป็นสินค้าสำคัญที่สุด^{๑๔} ส่วนสินค้าของจีนที่ไทยซื้อมา เช่น เครื่องเคลือบ ภาชนะทองแดง เครื่องปั้นดินเผา ของไห้วเจ้า (เช่น กระดาษทอง รูป) ผ้ากระดาษ^{๑๕} (ซื้อเข้ามามาก)

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น คนจีนอพยพเข้ามาเมืองไทยเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จากปีละหลายพันคน เป็นปีละเกินหมื่นคน ระหว่างปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ ซึ่งเป็นการเพิ่มความสำคัญในความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการ แม้ว่าในบางเวลา ราชวงศ์ชิงมีการควบคุมและจำกัดการค้าขายกับอาณาจักรทางทะเล และมีการควบคุมพ่อค้าจีนที่ไปค้าขายต่างแดนได้ไม่เกิน ๓ ปี แต่เนื่องจากปัญหาภายในจีนนับแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๒๔ (ปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘) ราชวงศ์ชิงเริ่มเสื่อมอำนาจเกิดกบฏภายใน (คือสมบาคมลับดอกบัวขาว และกบฏอื่น ๆ ในเวลาต่อมาโดยเฉพาะกบฏไท่ผิงหรือไต้เผิง) การฉ้อราษฎร์บังหลวง ภัยธรรมชาติ ประชากรเพิ่มขึ้นมาก แพ้สงครามกับชาติตะวันตกโดยเฉพาะสงครามฝิ่น ๒ ครั้ง สาเหตุทั้งหลายดังกล่าว ทำให้คนจีนอพยพเข้ามาเมืองไทยมากขึ้นเรื่อย ๆ และประกอบอาชีพหลากหลาย เช่น เป็นแรงงาน ทำสวน ทำไร่ ช่างฝีมือ ค้าขาย เจ้าภาษีนายอากร กรมการเมือง เจ้าเมือง เสนาบดี เจ้าสัว^{๑๖} ทำให้มีความสำคัญทั้งทางเศรษฐกิจและการปกครองของไทย

* รัชกาลที่ ๒ ที่พระนามตามหลักฐานว่า เจิ้งฝอ และพระนามรัชกาลที่ ๓ และที่ ๔ คือ เจิ้งฝู และเจิ้งหมิง ตามลำดับ

^{๑๓} สืบแสง พรหมบุญ. *เล่มเดิม*. หน้า ๗๐-๗๑

^{๑๔} เจนนิเฟอร์ เวียน คุษแมน. *การค้าทางเรือสำเภาจีนสยามยุคต้นรัตนโกสินทร์*. ชินจิตต์ อำไพพรรณ แปล. หน้า ๖๓ และ ๑๑๑-๑๑๒

^{๑๕} *เพ็งอ้วง*. หน้า ๗๑-๗๒

^{๑๖} วิลเลียม จี. สกินเนอร์. *สังคมจีนในไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์*. หน้า ๕๗-๕๘

ยุติการไป “จี้มก้อง” (พ.ศ. ๒๓๙๖)

ราว พ.ศ. ๒๓๙๖ หลังจากขึ้นครองราชสมบัติเพียง ๒ ปี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประกาศอย่างเด็ดเดี่ยวและกล้าหาญว่า ต่อไปไทยจะไม่แต่งราชทูตนำเครื่องราชบรรณาการไปถวาย จักรพรรดิฉินอีกแล้ว โดยประกาศนี้เท่ากับเป็นการพลิกโฉมความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีนที่ดำเนิน มาถึง ๕๖๑ ปี โดยไม่กลัวว่าจะเกิดผลทั้งโดยทางตรงและทางอ้อมแก่ไทยแต่อย่างใด

ทำไมพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงตัดสินพระทัยเช่นนั้น ใน “ประกาศเรื่องราชทูต ไปเจริญทางพระราชไมตรี” ทรงบรรยายถึงการเริ่มต้นการติดต่อระหว่างไทยกับจีนว่า เริ่มจากมีพ่อค้า จีนเข้ามาค้าขายกับไทย และปรารถนาจะซื้อสินค้าไทยไปขายที่จีน กษัตริย์ไทยเองก็ปรารถนาจะค้าขาย กับจีนด้วย แต่พ่อค้าจีนกราบทูลว่า “ไทยจะไปค้าขายในเมืองจีนนั้นไม่ได้ ด้วยเหตุว่าพระเจ้าแผ่นดินไทย ยังไม่ได้รับรู้จักพระเจ้าแผ่นดินจีน.....ถ้าพระองค์จะอยากไปค้าขายที่เมืองจีน จะต้องมีพระราชสาส์นและ เครื่องมงคลราชบรรณาการพอสมควร ให้ทูตไทยออกไปเจริญทางพระราชไมตรี.....”^{๑๗} พระราชสาส์น แต่งเป็นภาษาไทย พ่อค้าจีนแปลเป็นภาษาจีน แต่ไม่ตรงกับภาษาไทย กลายเป็นว่า “พระเจ้าแผ่นดินไทย ลูกขึ้นยืนกู่ไปถึงพระเจ้าแผ่นดินกรุงปักกิ่ง ขออ่อนน้อมยอมตัวถวาย เป็นข้าขอบขัณฑสีมาอาณาจักร ของพระเจ้ากรุงปักกิ่ง แลขอถวายเมืองเป็นเมืองก้อง ๓ ปี ครั้งหนึ่ง....” ซึ่งจักรพรรดิฉินก็ยอมรับและ ให้นำไทยปฏิบัติตามระเบียบกฎเกณฑ์ของจีน ทำให้ไทยค้าขายกับจีนได้ โดย “ไม่มีความกระดากกระเดื่องว่า พวกจีนล่อลวงให้เสียยศ จีนสั่งให้ไปก้องเมื่อไรก็ไปเมื่อนั้น ถูกลวงทั้งก้อง ทั้งชั่ว ไม่มีอายขายหน้า.... ความโง่เป็นไปทั้งนี้ ต้นเหตุใหญ่ เพราะว่าหนังสือจีนรู้โดยยากที่สุด.....”^{๑๘}

ในประกาศเรื่องราชทูตฯ กล่าวต่อมาว่า มีอยู่ระยะหนึ่ง มีล่ำมจีนคนหนึ่งเป็นคนซื่อสัตย์ บอกไทยว่า พระราชสาส์นของไทย ล่ำมจีนแต่เดิมแปลไม่ถูกต้อง ไทยเสียหาย ครั้นไทยทราบ ก็หาล่ำมจีน ที่ซื่อสัตย์มาแปลพระราชสาส์นให้ข้อความภาษาไทยและภาษาจีนตรงกัน แต่เมื่อไปถึงเมืองกว๋างโจว ก็ถูกจีนขู่ ว่า ถ้าไทยใช้พระราชสาส์นฉบับที่ไทยแปลเป็นภาษาจีนเอง จีนจะตัดการค้าขาย ทั้งไม่ให้เรือ ค้าขายไทยไปจีน และเรือค้าขายจีนที่มาเมืองไทยก็ห้ามมา ไทยจึงต้องยอมเพราะ “เมืองไทยในเวลานั้น ไม่มีทางค้าขายกับเมืองต่างประเทศฝ่ายทะเล มีแต่เมืองจีนแห่งเดียว”^{๑๙} การติดต่อกับจีนจึงเป็นไปใน ลักษณะนี้เป็นเวลา ๕๐๐ ปีเศษ จนเป็นธรรมเนียม เพราะไทยถูกล่อลวง หรือไทยหมายจะพึ่งอำนาจจีน หรือ “ไทยหูสั้น ตาสั้น” จึง “ทำให้เสียพระเกียรติยศของพระเจ้าแผ่นดินไทยไปต่าง ๆ” แต่ “ครั้นแผ่นดิน

^{๑๗} พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. *เล่มเดิม*. หน้า ๔๙๐

^{๑๘} *เพ็งอ้วง*. หน้า ๔๙๑

^{๑๙} *เพ็งอ้วง*. หน้า ๔๙๕

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบการนี้แล้ว ก็กลับพระทัย หาได้ส่งบรรณาการแก่กรุงปักกิ่งอีกไม่”^{๒๐}

นี่คือเหตุผลสำคัญที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยกเลิกการส่ง “ก้อง” ไปจีน โดยทรงเห็นว่า เกียรติยศของพระเจ้าแผ่นดินไทยหรือของบ้านเมืองเป็นเรื่องสำคัญ แต่ทำไมจึงทรงยกเลิกในทันทีทันใด ทั้ง ๆ ที่ก่อนหน้านี้พระองค์ก็ได้ทรงแต่งราชทูตนำเครื่องราชบรรณาการไปถวายจักรพรรดิฉิน ในเรื่องนี้น่าจะเป็นไปได้ว่า เพราะราชทูตไทยที่กลับจากจีน ได้พบกับเซอร์จอห์น เบาว์ริง ข้าหลวงอังกฤษ ประจำเกาะฮ่องกง และได้รับคำบอกเล่าว่า จีนมองไทยอย่างเป็นทางการหรือเป็นเมืองขึ้น ประกอบกับการที่คณะราชทูตไทยถูกพวกโจรหรือพวกกบฏไต้หวัน (ซึ่งกำลังก่อการและขยายตัวได้มากในบริเวณจีนใต้จนกระทั่งยึดเมืองหนานจิงได้) ทำการปล้นสมบัติรวมทั้งเครื่องราชบรรณาการที่จีนให้เป็นการตอบแทนความไม่สงบภายในจีนอันเกิดจากกบฏไต้หวัน เกิดขึ้นหลายปีระหว่าง พ.ศ. ๒๓๙๓-๒๔๐๗ และกินบริเวณกว้างมาก ทำให้พระองค์ใช้เป็นเหตุผลในการไม่ส่งก้องไปจีน

นอกจากนี้ สถานการณ์การค้าเปลี่ยนไป คือ “การค้าสำเภา” หรือการค้าโดยใช้เรือสำเภาลดความสำคัญลง เพราะการเข้ามาของเรือที่มีประสิทธิภาพมากกว่า ทั้งขนาดและความเร็ว คือ เรือกำปั่นและเรือกลไฟ^{๒๑} ซึ่งทำให้ผลประโยชน์ทางการค้ากับจีนลดลง และหลังจากสงครามฝิ่นจีนถูกบังคับในสนธิสัญญาหนานจิง ให้เปิดเมืองท่า ๕ เมือง คือ กวางโจว เซี่ยเหมิน (หรือเอ๋อหมิง) ฝูโจว หนิงโป และซ่างไห่ (เซียงไฮ้) ซึ่งทำให้ชาติตะวันตกติดต่อค้าขายกับจีนได้โดยตรงมากขึ้น จีนยังถูกบังคับให้เปิดเมืองท่าอีกหลายเมือง ในเวลาต่อมา พ่อค้าชาติตะวันตกจึงเข้าถึงสินค้าจีนได้โดยสะดวก ไม่ต้องซื้อที่ไทยอีกต่อไป ในลักษณะเช่นนี้การค้ากับจีนจึงลดความสำคัญลง แต่การค้ากับชาติตะวันตกมีความสำคัญมากขึ้น เมื่อไทยมีการทำสนธิสัญญากับอังกฤษ (พ.ศ. ๒๓๖๙) และกับสหรัฐอเมริกา (พ.ศ. ๒๓๗๕) ความเปลี่ยนแปลงดังที่กล่าวมา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวย่อมทรงทราบดีเป็นแน่ เพราะแม้แต่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๓๖๗-๒๓๙๔) ยังทรงทราบดี ยังมีพระบรมราโชวาทก่อนการเสด็จสวรรคตว่า ให้ระมัดระวังชาติตะวันตก ซึ่งเข้ามาเป็นตัวแปรสำคัญแทนพม่าและเวียดนาม

จีนทวงก้อง ไทยต่อรอง (พ.ศ. ๒๓๙๖-๒๔๒๗)

หลังจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยุติการส่ง “ก้อง” ให้จีนมาหลายปีจน พ.ศ. ๒๔๐๕ จีนส่งพระราชสาส์นแจ้งเรื่องพระเจ้าอำนาจหรือเสียนเฟิงสวรรคต พระเจ้าทองดี (ถงจื้อ)

^{๒๐} เฟิ่งอ้วง, หน้า ๔๙๙

^{๒๑} เจนนิเฟอร์ เวย์น คุษแมน, *เล่มเดิม*, หน้า ๑๑๙, สารสิน วีรผล, *เล่มเดิม*, หน้า ๒๒๑-๒๒๒

ครองราชย์ต่อ พร้อมกันนั้นได้ทวงก้อง ว่าไทยค้างส่งก้อง ๕ ก้อง ในแผ่นดินเก่าและแผ่นดินใหม่^{๒๒} ไทยตอบไปว่า “ก็คิดจะไปจิ้มก้องอยู่ทุกคราวก้อง มิให้เสียทางพระราชไมตรี” แต่มีเหตุติดขัดด้วยความไม่สงบในจีนลูกหลานมากขึ้น คือกบฏไผ่ผิงยังไม่สงบ ต่อมาเกิดสงครามทั้งที่เมืองกวางตุ้งและที่ปักกิ่ง คือสงครามฝิ่นครั้งที่ ๒ (พ.ศ. ๒๓๙๙-๒๔๐๓) จนจักรพรรดิเสียนเฟิงต้องหลบหนีจากปักกิ่งไปอยู่ที่เมืองเรอเหอ (ปัจจุบันคือ ฉิงเต๋อ) เหตุทั้งหลายทำให้ไทยส่งราชทูตไปไม่สะดวก ถ้าบ้านเมืองเป็นปกติสุข “ก็จะได้แต่งทูตานุทูตออกมาเจริญทางพระราชไมตรี”^{๒๓} เห็นได้ว่าการตอบของไทยเป็นไปทั้งตามธรรมเนียมการทูตและการไม่ต้องการส่ง “ก้อง”

จีนยังพยายามทวงก้องจากไทย เพื่อแสดงให้เห็นว่ามีอำนาจเหนือรัฐบรรณาการทั้งหลายอยู่ แม้ว่าถึงเวลานี้ ราชวงศ์ชิงที่ปกครองจีนในเวลานั้น แพ้การสงครามแก่ชาติตะวันตกถึง ๒ ครั้ง ส่วนภายในจีน การกบฏหลายกลุ่ม หลายบริเวณ ก็ยังปราบปรามได้ไม่หมด ใน พ.ศ. ๒๔๐๖ มีหนังสือทวงก้องมาถึงไทยอีก และว่าจีนยินดีให้ไทยส่งก้องไปที่เมืองกวางโจว แล้วทางจีนจะนำไปกรุงปักกิ่งเอง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริว่า ไทยอาจนำก้องไปขึ้นที่เมืองเทียนจิน (เทียนสิน) แทน และทรงปรึกษากับพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท (ต่อมาคือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท) และเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค ต่อมาคือ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์) ซึ่งมีความเห็นร่วมกันว่า ถ้าต้องไปขึ้นที่เทียนจินก็จะมีปัญหาหลายอย่าง จึงไม่ควรตอบพระราชสาส์นของจีน “ให้งดไปก่อน”^{๒๔}

แม้ไทยจะไม่ไปส่งก้อง แต่จีนยังถือว่าไทยเป็นรัฐบรรณาการ และพยายามทวงก้องจากไทย มาตลอด ในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หนังสือพิมพ์ *The North China Herald* ซึ่งออกในเมืองจีน ตีพิมพ์ข้อความว่า ไทยและอีกหลายประเทศเป็นรัฐบรรณาการของจีนมานาน และขณะนี้ไทยไม่ได้ส่งบรรณาการแก่จีน ชำวันนี้หนังสือพิมพ์ในเมืองไทยนำมาถ่ายทอดต่อ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง) ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน จึงสั่งให้เลขานุการซึ่งเป็นฝรั่ง ทำจดหมายชี้แจงว่า ไทยแตกต่างกับเวียดนาม ซึ่งเป็นรัฐบรรณาการจริง ๆ การเรียกไทยว่าเป็นรัฐบรรณาการของจีนจึงไม่ถูกต้อง จดหมายนี้พิมพ์ในหนังสือพิมพ์ *Siam Repository* ฉบับเดือนเมษายน ค.ศ. ๑๘๗๐ (พ.ศ. ๒๔๑๓)^{๒๕}

^{๒๒} เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค) *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔*. หน้า ๑๘๐-๑๘๑. ตัวเลขการนับแตกต่างกันบ้าง

^{๒๓} *เพ็งฮ้าง*. หน้า ๑๘๒

^{๒๔} *เพ็งฮ้าง*. หน้า ๑๙๔

^{๒๕} ท่านผู้หญิงวรณัญญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา “จดหมายชี้แจงเรื่องความสัมพันธ์ทางการทูตสยามและจีน”. *ประวัติศาสตร์ปริทรรศน์*.

วินัย พงศ์ศรีเพียร บรรณาธิการ. หน้า ๑๓๑-๑๓๗

ครั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบรรลุนิติภาวะและทรงปกครองประเทศด้วยพระองค์เองได้ไม่นาน ทางจีนก็มีจักรพรรดิองค์ใหม่ คือ กวงซี (พ.ศ. ๒๔๑๘-๒๔๕๑, ค.ศ. ๑๘๗๕-๑๙๐๘) ขึ้นครองราชย์ แต่ยังไม่ทรงบรรลุนิติภาวะ ต้องมีผู้สำเร็จราชการแผ่นดินเป็นสตรี ๒ องค์ คือ พระนางฉืออัน และพระนางฉือซี (ซูสี) แล้วจีนก็ทวงก้องจากไทยอีกในต้น พ.ศ. ๒๔๑๙ เจ้าพระยาพระคลังของไทยได้ตอบไปว่า ไทยยินดีจะส่งคณะก้อง แต่ขอขึ้นที่เมืองท่าเทียนจิน ซึ่งตอนนี้เทียนจินก็ได้เปิดเป็นเมืองท่าแก่ชาติตะวันตกหลายชาติแล้ว แต่จีนปฏิเสธ

ปลาย พ.ศ. ๒๔๑๙ จีนทวงก้องมาอีก ในครั้งนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศ์ผู้ใหญ่เสนาบดี ที่ปรีชาราชการแผ่นดิน (เคาน์ซิลลอร์ออฟเสตท) และที่ปรีชาในพระองค์ (ปรีวีเคาน์ซิลลอร์) ที่ทรงตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๗ ร่วมกันทูลเกล้าฯ ถวายความเห็น ว่า ควรส่งก้องหรือไม่ หรือควรทำอย่างไร มีผู้ทูลเกล้าฯ ถวายความเห็นรวม ๑๕ ท่าน ดังตารางต่อไปนี้^{๒๖}

ตารางที่ ๑ ความเห็นเกี่ยวกับการส่งก้องไปจีน พ.ศ. ๒๔๒๐

ที่	พระนาม/นาม	ความเห็น	วันทูลเกล้าฯ ถวาย ความเห็น
๑	เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค)	ควรไป	๒๕ พฤษภาคม ๒๔๒๐
๒	เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ท้วม บุนนาค)	ควรไป	๓๐ พฤษภาคม ๒๔๒๐
๓	เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล)	ควรรอ	๓๐ พฤษภาคม ๒๔๒๐
๔	พระยาอภัยรณฤทธิ์ (แย้ม บุญยรัตนพันธุ์)	ควรรอ	๕ มิถุนายน ๒๔๒๐
๕	เจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ (แพ บุนนาค)	ไม่ควรไป	๒๔ พฤษภาคม ๒๔๒๐
๖	พระยาราชวราณุกุล (รอด กัลยาณมิตร)	ไม่ควรไป	๒๔ พฤษภาคม ๒๔๒๐
๗	พระยากระสาปนกิจโกศล (โหมต อมาตยกุล)	ควรรอ	๗ มิถุนายน ๒๔๒๐
๘	พระยาเจริญราชไมตรี (ตาด อมาตยกุล)	ควรรอ	๗ มิถุนายน ๒๔๒๐
๙	พระยาราชโยธา (ทองอยู่ ภูมिरัตน์)	ควรรอ	๗ มิถุนายน ๒๔๒๐

^{๒๖} กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. สัมพันธภาพระหว่างไทย-จีน. หน้า ๒๑๐-๒๓๕

ตารางที่ ๑ ความเห็นเกี่ยวกับการส่งกองทัพจีน พ.ศ. ๒๔๒๐ (ต่อ)

ที่	พระนาม/นาม	ความเห็น	วันทูลเกล้าฯ ถวาย ความเห็น
๑๐	เจ้าพระยาภูธราภัย (นุช บุนนรัตนพันธ์)	ควรไป	๘ มิถุนายน ๒๔๒๐
๑๑	กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ	ไม่ควรไป	๑๗ มิถุนายน ๒๔๒๐
๑๒	พระยากลาโหมราชเสนา (กรับ บุนนรัตนพันธ์)	ควรไป	๑๖ มิถุนายน ๒๔๒๐
๑๓	สมเด็จพระเจ้า กรมพระบำราบปรปักษ์	ไม่ควรไป	๒๑ มิถุนายน ๒๔๒๐
๑๔	พระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค)	ไม่ควรไป	ไม่ปรากฏวันเดือนปี
๑๕	พระยาจรัลยานุกุลมนตรี (จำเริญ บุนนศิริ)	ไม่ควรไป	๒๙ มิถุนายน ๒๔๒๐

ที่มา : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. *สัมพันธ์ภาพระหว่างไทย - จีน*. หน้า ๒๑๐-๒๓๕

จากตารางข้างต้น สรุปได้ว่า มีผู้ทูลเกล้าฯ ถวายความเห็น ว่า ควรไป ๔ ท่าน ควรรอ ๕ ท่าน และไม่ควรไป ๒ ท่าน เหตุผลของความเห็นมีแตกต่างกัน ทั้งอ้างว่าเป็นธรรมเนียมที่ปฏิบัติกันมานาน คอยดูที่ท่าของจีนต่อไป ชัดกับพระราโชบายของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการเสียเกียรติยศของบ้านเมืองซึ่งเป็นเอกราช ถือได้ว่าเป็นความเห็นที่ไม่เด็ดขาด พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงไม่ทรงตอบจีน ๔ ปีต่อมา จีนทวงก้องอีก จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง เจ้าพระยาพลเทพ และเจ้าพระยาศรีพิพัฒน์ ถวายความเห็น ครั้งนี้เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงทูลเกล้าฯ ถวายความเห็น ว่า ไม่ควรไป ซึ่งแตกต่างจากคราวก่อนที่ว่าควรรอ ส่วนเจ้าพระยาทั้งสองเห็น ว่า ถ้าจีนให้คณะก้องไทยขึ้นที่เมืองท่าเทียนจิน ก็จะไป แต่จีนก็ไม่ตอบมา จึงไม่มีการดำเนินการใด ๆ^{๒๗} จน พ.ศ. ๒๔๒๗ จีนก็ยังไม่วางใจทวงก้องมาอีก โดย หลี่ หงจาง ข้าหลวงใหญ่มณฑลจื่อลี่* เตือนให้ข้าหลวงมณฑลทงกวางตง ทวงก้องจากไทย ความในตอนต้นหนังสือมีว่า

^{๒๗} *แห่งอ้าง*. หน้า ๒๔๑-๒๔๓. การทวงก้องใน พ.ศ. ๒๔๒๔ ยังไม่ใช่ครั้งสุดท้ายดังที่เข้าใจกัน แต่ครั้งสุดท้ายมีขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๒๗ ดังที่ผู้เขียนพบหลักฐาน และกรมหลวงเทเวศร์วงศ์โรปกรณ์ (ต่อมาคือ สมเด็จฯ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ) ก็ได้กล่าวไว้ว่าคือ ร.ศ. ๑๐๓ (พ.ศ. ๒๔๒๗) อ้างใน พลกุล อังกินันท์. *บทบาทชาวจีนในประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*. หน้า ๒๐๘

* เอกสารออกเสียง หลี่ หงจาง ว่า หลี่ ฮองเจียง, หลี่ฮุงแซง และมณฑลจื่อลี่ว่า เมืองจิดตี

“ด้วยกรุงสยามเปนเมืองขึ้นของเมืองจีน ซึ่งได้ส่งบรรณาการมาเสมอ..... แลได้สำแดงความอ่อนน้อมนับถือมาแต่ก่อนจนบัดนี้....”^{๒๘}

แต่ไทยก็ไม่ได้ส่งก้องมาหลายปีแล้ว ขอให้ส่งไปยัง “พระเจ้าแผ่นดินสยามและขุนนางสยาม” ให้ถืออย่างธรรมเนียมที่เคยปฏิบัติมา “แลให้ส่งบรรณาการมา”^{๒๙}

พระยาโชฎีกะราชเศรษฐี เจ้ากรมท่าซ้าย ซึ่งรับผิดชอบเรื่องจีน ได้ตอบจีนว่า ไทยระลึกถึงทางพระราชไมตรีกับจีนอยู่เสมอ แต่เป็นที่เสียใจเรื่องที่ไทยขอมา คือ คณะราชทูตส่งก้องขอไปขึ้นที่เมืองเทียนจิน ทางจีนไม่ยินยอม จึง “ไม่ได้จัดราชทูตมาเจริญทางพระราชไมตรีได้ ตามความปรารถนานั้น”^{๓๐}

แม้ว่าจะมีการตอบเรื่องการทวงก้องของจีน โดยขึ้นเชิงทางการทูตและดูว่าการทวงก้องไม่น่ากลัวเท่าใดนัก แต่ก็มีแรงกดดันใหม่ต่อไทยเกิดขึ้นด้วย เพราะในเวลาเดียวกันนี้เริ่มเกิดการสู้รบระหว่างจีนกับฝรั่งเศสด้วยเรื่องตั้งเกียหรือเวียดนามตอนเหนือ เพราะจีนไม่ยอมรับสัญญาที่เวียดนามทำกับฝรั่งเศส พ.ศ. ๒๔๒๖ (ค.ศ. ๑๘๘๓) ว่า ตั้งเกียจะอยู่ภายใต้การอารักขาของฝรั่งเศส โดยจีนถือว่าตั้งเกียเป็นรัฐบรรณาการของตน และยังไปจิ้มก้องจีนอยู่ ประกอบกับในเวลานั้นในจีนกลุ่มนิยมการสงคราม (war party) มีอิทธิพลในการปกครอง จึงหนุนให้มีการทำสงครามกับฝรั่งเศส โดยส่งทหารจากมณฑลหยุนหนาน (ยูนนาน) และกว่างซี (กวางสี) เข้าไปในตั้งเกีย การสู้รบกับทหารฝรั่งเศสเกิดขึ้นในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๒๖ (ค.ศ. ๑๘๘๔) สงครามยืดเยื้อจนถึงฤดูร้อน พ.ศ. ๒๔๒๘^{๓๑}

เมื่อสงครามจีน-ฝรั่งเศสเริ่มต้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีความกังวลมากต่อท่าทีแข็งกร้าวของจีน ทรงเกรงว่าจีนจะส่งทหารมาเพื่อปราบไทย เพราะไม่ยอมส่งก้อง หลังจากที่จีนทวงก้องและไทยได้ตอบจีนไปแล้ว โดยในปลายเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๒๗ ทรงส่งสำเนาแปลหนังสือที่จีนทวงก้องไปให้พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ราชทูตไทยประจำทวีปยุโรป เพื่อทรงปรึกษา พระองค์เจ้าปฤษฎางค์กราบทูลมาในวันที่ ๑๑ กรกฎาคม ว่า “เรื่องจีนทวงก้องนั้นเห็นด้วยเกล้าฯ ตามพระราชดำริห์ทุกประการ เปนเพราะพวกอวปาร์ตีมีอำนาจเปนเสนาบดีขึ้นอีก จึงคิดที่จะทำการเบียดเบียนไทย...” และ “ถ้าไทย

^{๒๘} สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารรัชกาลที่ ๕. สบ. ๑๖.๔.๓/๕๖ จีนทวงก้อง เม.ย. ๒๔๒๗

^{๒๙} เพิ่งอ้าง

^{๓๐} เพิ่งอ้าง

^{๓๑} สงครามจีน-ฝรั่งเศสไม่ได้สู้รบเฉพาะในตั้งเกีย แต่ฝรั่งเศสได้ส่งเรือรบขึ้นประชิดเมืองท่าโดยเฉพาะเมืองฝูโจว ด้วยปืนใหญ่และตอร์ปิโด ทำให้เรือรบจีนที่เมืองดังกล่าวจมหมด สุดท้ายจีนมีการทำสัญญาเทียนจินกับฝรั่งเศสใน พ.ศ. ๒๔๒๘ (ค.ศ. ๑๘๘๕) จีนยอมรับสัญญาที่ฝรั่งเศสทำกับเวียดนาม นั่นคือฝรั่งเศสเป็นผู้อารักขาตั้งเกียและอันหนัม

จัดการรักษาบ้านเมืองให้แข็งแรงดีแล้ว เรื่องเงินทวงก่องนั้นไม่ต้องวิตกเลย เงินไม่มีอำนาจอะไรที่จะไปรบเมืองอื่นในเวลานี้เป็นแน่ แลที่ฝรั่งเศษจะยุแหย่ให้เงินทวงก่องนั้น ก็ยังไม่มีช่องที่จะคบคิดกับจีนได้...”^{๓๒}

แต่ก่อนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะได้รับหนังสือกราบทูลของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ที่กล่าวข้างต้น ในปลายเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๒๗ ก็ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงพระองค์เจ้าปฤษฎางค์อีกว่า ได้ทรงเตรียมการป้องกันจีน เพื่อจีนคิดจะใช้กำลังกับไทย ซึ่งพระองค์เจ้าปฤษฎางค์กราบทูลในวันที่ ๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๒๗ ว่า เห็นด้วย ดังนี้ “มีความยินดีเป็นล้นพ้นฯ ที่ได้ทราบเกล้าฯ เรื่องเงินทวงก่องว่าเปนการไม่หนักหนา เบนที่เข้าใจไปเรื่องหนึ่ง แต่การที่ได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดการป้องกันเรื่องจีนที่ทำให้มีเหตุก่อการป้องกันขึ้นนั้น คิดมากกว่าเวลานี้จะไม่เป็นที่หวาดหวั่นอะไรที่จะต้องถึงจัดการป้องกันแข็งแรงก็ดี ที่ได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดแล้วแลจะคิดจัดอีกต่อไป แลสร้างสมเครื่องศาสตราวุธไว้ให้พร้อมดีนั้น เปนการระวังไม่ประมาทต่อศัตรู...”^{๓๓}

พิจารณาท่าทีของไทยในการดำเนินนโยบายเกี่ยวกับจีน จนถึงกลางรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สามารถกล่าวได้ว่า คือไม่ยอมส่งก่อง แต่ไม่กล่าวอย่างตรงไปตรงมา หากใช้วิธีอ้อม คือเปลี่ยนเมืองท่าที่ขึ้นของคณะราชทูตจากเมืองกว๋างโจว ไปขึ้นที่เมืองเทียนจิน โดยที่รู้ดีว่า จีนจะต้องไม่ยอม เพราะผิดธรรมเนียมที่เป็นกฎเกณฑ์ว่า คณะก่องของประเทศใดต้องขึ้นที่เมืองท่าใด ดังที่กล่าวข้างต้น ขณะเดียวกันแม้จีนจะผ่อนปรนว่า คณะก่องของไทยให้ขึ้นที่เมืองกว๋างโจว แล้วไม่ต้องเดินทางไปกรุงปักกิ่ง โดยทางการจีนจะนำเครื่องราชบรรณาการขึ้นไปกรุงปักกิ่งเอง และนำเครื่องราชบรรณาการตอบแทนลงมาให้คณะทูตไทย ซึ่งรออยู่ที่เมืองกว๋างโจว ซึ่งในลักษณะนี้คณะก่องไทยก็จะมีอันตรายใด ๆ แต่ข้อผ่อนปรนของจีนเช่นนี้ทางการไทยก็ไม่ยอมรับ

จนถึง พ.ศ. ๒๔๒๗ ภายในจีนเอง อำนาจที่เคยมีก็เสื่อมลงไปมากแล้ว และเป็นมังกรที่ไม่มีเรี่ยวแรง เพราะแพ้สงครามชาติตะวันตก ๒ ครั้ง แม้จะปราบกบฏภายในลงได้หมด แต่ความพยายามปรับปรุงประเทศตามนโยบาย “เลียนแบบชาติตะวันตก” และ “ทำตนเองให้เข้มแข็ง” ก็ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ซึ่งสะท้อนให้เห็นจากการแพ้ฝรั่งเศสในสงครามเกี่ยวกับเวียดนาม (พ.ศ. ๒๔๒๗-๒๔๒๘, ค.ศ. ๑๘๘๔-๑๘๘๕) และต่อมาแพ้ญี่ปุ่นในสงครามเกี่ยวกับเกาหลี (พ.ศ. ๒๔๓๗-๒๔๓๘, ค.ศ. ๑๘๙๔-๑๘๙๕) ซึ่งทั้ง ๒ ประเทศ เป็นรัฐบรรณาการของจีนอย่างแท้จริง และแตกต่างจากกรณีของไทย

จึงกล่าวได้ว่า พ.ศ. ๒๔๒๗ ซึ่งเงินทวงก่องจากไทยเป็นครั้งสุดท้าย เป็นจุดเปลี่ยนในระเบียบโลกของจีนที่เกี่ยวกับไทย คือมีการเปลี่ยนท่าทีไปบ้าง แต่ไทยเองก็ยังระมัดระวังและมีความเกรงกลัวจีนที่เป็น

^{๓๒} ม.ล.มานิจ ชุมสาย (ผู้คัดลอก). *ประมวลจดหมายของพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ราชทูตองค์แรกของไทยประจำทวีปยุโรป*. หน้า ๙๕ และ ๙๖ (เสียดยาที่ไม่พบพระราชหัตถเลขา)

^{๓๓} เฝิงอ้วง หน้า ๑๐๙

ประเทศไทยและมื่ออำนาจแต่เดิมมา อีกทั้งในเมืองไทยก็มีคนจีนอพยพเข้ามา มาก มีทั้งทำคุณประโยชน์ และก่อความไม่สงบ เป็นอั้งยี่ในบ้านเมือง ประกอบกับช่วงเวลานั้น จักรวรรดินิยมตะวันตกก็คุกคาม เพื่อนบ้านของไทยอย่างหนัก จนเป็นที่หวาดเกรงกันว่า ไทยก็อยู่ในภาวะอันตรายอย่างยิ่ง ดังที่คณะเจ้านาย และข้าราชการที่สถานทูตประจำกรุงลอนดอนและกรุงปารีสกราบทูลถวายความเห็นในปลาย พ.ศ. ๒๔๒๗

จีนขอทำสนธิสัญญาไทย “ผัดผ่อน”* (พ.ศ. ๒๔๒๗-๒๔๕๓)

นับแต่ พ.ศ. ๒๔๒๗ เรื่องทวงก้องดูจะลดความสำคัญลง แต่จีนยังพยายามบอกให้ไทยรู้ว่า จีนมีความสำคัญต่อไทยมาก ทั้งเป็นประเทศใหญ่ มีประชากรมากและมีความมั่งคั่ง จีนเปรียบได้เหมือนเป็นพี่ใหญ่ของไทย ซึ่งไทยควรให้ความสำคัญ ดังที่ราชทูตจีนบอกราชทูตไทยประจำกรุงลอนดอนเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๒๘^{๓๔} (ค.ศ. ๑๘๘๖) ซึ่งราชทูตไทยชี้แจงว่า ไทยให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีนมาก แต่การที่จีนถือว่า เครื่องราชบรรณาการที่ไทยมอบให้จีนเป็นการยอมอ่อนน้อมเป็นเมืองขึ้นของจีนนั้นไม่ถูกต้อง เพราะเครื่องราชบรรณาการเป็นเสมือน “ของขวัญ” เท่านั้น ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีนควรอยู่บนฐานะที่เท่าเทียมกัน เหมือนที่ไทยมีความสัมพันธ์กับประเทศตะวันตก

ความสัมพันธ์ระหว่างไทย-จีนในระดับสูงยังไม่มีความคืบหน้า แต่สถานการณ์เกี่ยวกับคนจีนในไทยมีความยุ่งยากและซับซ้อนมากขึ้น จากการที่คนจีนรวมตัวเป็นอั้งยี่ หลายกลุ่มต่อสู้กันเองในหลายที่ เช่น ที่กรุงเทพฯ ธนบุรี จันทบุรี ทำให้ทางราชการต้องใช้กำลังเข้าปราบปราม และประกาศใช้ “พระราชบัญญัติว่าด้วยอั้งยี่ ร.ศ. ๑๑๖” (พ.ศ. ๒๔๔๐) เพื่อควบคุมอั้งยี่ทั้งหลาย^{๓๕} ขณะเดียวกันราชวงศ์ชิงให้ความสำคัญใจหาจวอินโพ้นทะเลมากขึ้น เพราะเป็นแหล่งสนับสนุนการปฏิวัติ (เก๋อมิ่ง หรือเก๊กเหม็ง) ของ ดร.ซุน ยัตเซ็น เพื่อโค่นล้มราชวงศ์ชิง ใน พ.ศ. ๒๔๔๙ ราชทูตจีนประจำฝรั่งเศสเรียกร้องให้รัฐบาลจีนทำสนธิสัญญากับตุรกี เปอร์เซีย และสยาม ทำให้ทูตจีนเริ่มเจรจากับราชทูตไทยทั้งที่กรุงลอนดอนและกรุงปารีส เรียกร้องให้มีความสัมพันธ์ทางการทูตต่อกัน ทั้งจีน ญี่ปุ่น ไทย เพื่อร่วมมือและป้องกันตนเองร่วมกัน ข้อเสนอของจีนไปไกลถึงขนาดที่ว่าควรจัดตั้งเป็น “เฟเดอเรชัน” (Federation - สหพันธรัฐ) แต่นโยบายของพระบาท

* คำผัดผ่อน เป็นคำที่พอลลู อังกินันท์ ใช้ในผลงานสำคัญของเขา

^{๓๔} Junko Koizumi. “Between Tribute and Treaty : Sino – Siamese Relations from the Late Nineteenth Century to the Early Twentieth Century” in *Negotiating Asymmetry : China’s Place in Asia*. Anthony Reid and Zheng Yangwen (Editors). pp. 56-57

^{๓๕} ดูรายละเอียดใน พอลลู อังกินันท์. *บทบาทชาวจีนในประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*. ศุภรัตน์ เลิศพานิชยกุล. “สมาคมลับอั้งยี่ในประเทศไทย พ.ศ. ๒๓๖๗-๒๔๕๓” ใน *อักษรศาสตร์นิพนธ์ ๑*. วิชาสงศ์ พงศบุตร และคณะ (บรรณาธิการ). หน้า ๓๒๗-๓๗๕

สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ต้องการทำโดยมีข้อผิดพลาดด้วยเหตุผลหลากหลาย เช่น เป็นระยะที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกำลังเตรียมเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ ๒ ไทยกำลังเจรจาปรับปรุงสนธิสัญญากับฝรั่งเศส อังกฤษ^{๓๖} สำหรับเรื่องจัดตั้งเฟเดอเรชั่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่า “กลัวจะคิดผิด” เพราะ “ย่อมต้องมีอินเตอเรสร่วมกัน ย่อมเป็นไปได้ในเขตแดนที่ติดต่อกัน”^{๓๗}

นอกจากนี้ จีนยังส่ง “ข้าหลวง” มายังประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และไทยใน พ.ศ. ๒๔๕๐ เพื่อตรวจสอบสภาพทางการค้าและศึกษาสภาพคนจีนในประเทศต่าง ๆ ผู้แทนทางการค้าได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย แต่ไทยถือว่าข้าหลวงจีนไม่ใช่ผู้แทนทางการทูตที่จะมาเจรจาเรื่องการทูตหรือการเมืองกับไทย และไทยแสดงนโยบายชัดเจนว่า จะไม่มีการทำสนธิสัญญาและตั้งสถานกงสุล เพราะไทย “ปกครองเงินที่มาจากในเมืองเราตีเท่าคนของเราเองแล้ว”^{๓๘}

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงผิดผ่อนที่จะไม่ให้มีการทำสนธิสัญญาและการตั้งกงสุลในไทย ก็เพราะถ้ามีการทำสนธิสัญญา จีนก็คงเรียกร้องสิทธิสภาพนอกอาณาเขต คนจีนในไทย ซึ่งมีจำนวน ๓๖๐,๐๐๐ คน ตามที่กรมหลวงดำรงราชานุภาพ (ต่อมาคือ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ) ประมาณใน พ.ศ. ๒๔๕๓ ก็จะเป็นสับแยกต์หรือคนในบังคับจีน กงสุลจีนก็จะยื่นมือเข้ามายุ่งเกี่ยวและขอสิทธิพิเศษให้กับคนของตน ซึ่งเป็นเรื่องที่พระองค์ไม่ต้องการ เพราะต้องการปกครองคนจีนในไทยเอง นอกจากนั้น จีนก็คงเรียกร้องภาษีเข้า-ออก เหมือนชาติตะวันตก ซึ่งทุกเรื่องที่กำลังกล่าวมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินการและได้ผลไปบ้างแล้ว

เมื่อคนจีนในกรุงเทพฯ นัดหยุดงานในวันที่ ๑-๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๓ เพื่อประท้วงการที่รัฐบาลไทยเก็บเงิน “ค่าราชการ” จากคนจีนเพิ่มเป็นปีละ ๖ บาทซึ่งเท่ากับคนไทยอย่างมากไป ไทยก็ดำเนินการจัดการกับปัญหาเอง ถ้าหากมีความสัมพันธ์ทางการทูตและมีกงสุลจีน จีนคงยื่นมือเข้ามาแทรกแซงด้วย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยึดมั่นกับนโยบายผ่อนการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีน ในวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ “ไม่ใช่ความรื้อร่นฝ่ายข้างเรา”

หลังจากนี้เพียง ๙ วัน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต ส่วนทางจีนก็เป็นระยะสุดท้ายของราชวงศ์ชิง อีกไม่ถึง ๑ ปี (ขาดไป ๔ วัน นับถึงวันที่ ๑๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๔)

^{๓๖} พลกุล อังกินันท์. *บทบาทชาวจีนในประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*. หน้า ๒๐๘-๒๑๐, Junko Koizumi. op.cit. pp. 61-62 สจข. เอกสาร ร.๕. สบ. ๑๖.๔.๓/๒๔ สัญญาจีนกับไทย

^{๓๗} สจข. *เพ็งฮ้าง*. พระราชหัตถเลขาถึงกรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ ลงวันที่ ๑๗ เมษายน ร.ศ. ๑๒๘ (พ.ศ. ๒๔๕๒)

^{๓๘} พลกุล อังกินันท์. *เล่มเดิม*. หน้า ๒๑๓

^{๓๙} *เพ็งฮ้าง*. หน้า ๒๑๔

การปฏิวัติเพื่อโค่นล้มราชวงศ์ชิงก็ได้เริ่มขึ้นที่เมืองอู่ฮาง (เมืองแปด ๑ ใน ๓ เมืองที่รวมตัวเป็นเมืองอู่ฮั่น) ซึ่งทำให้ราชวงศ์ชิงสิ้นสุดลงในเวลาต่อมา และจีนได้เริ่มการปกครองระบอบสาธารณรัฐ ระเบียบโลกของจีนที่ดำเนินมากว่า ๒,๐๐๐ ปีเปลี่ยนไป ส่วนการทำสนธิสัญญากับจีน ไทยสามารถผัดผ่อนมาได้จนหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒

เมืองไทยอยู่ได้และดีด้วย

การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยุติการส่งก้องให้เมืองจีน นับเป็นจุดเปลี่ยนในประวัติศาสตร์ไทยที่สำคัญประการหนึ่ง เพราะเป็นการยกเลิกธรรมเนียมที่ปฏิบัติมานานถึง ๕๖๑ ปี ซึ่งเคยมีผลต่อทั้งความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจและความมั่นคงทางการเมืองของไทย โดยในคำประกาศยกเลิกการส่งก้องทรงให้เหตุผลสำคัญ คือ เรื่องเกียรติยศ ศักดิ์ศรีของประเทศ เพราะจีนถือว่าการส่งก้องคือการเป็นรัฐบรรณาการ หรือเป็นเมืองขึ้นของจีน

การตัดสินใจของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอาจมีเหตุผลอื่นประกอบด้วย เช่น การเสื่อมอำนาจของจีน ความเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าทางการค้าเพราะเรือกำปั่นและเรือกลไฟเข้ามาแทนเรือสำเภาที่ล่าสมัย ชาตินะวันตกเข้ามาติดต่อกับชายกับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากขึ้น และในจีนเองชาตินะวันตกได้เข้าไปติดต่อกับตรงมากขึ้นหลังสนธิสัญญาหนานจิง

ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวน่าจะทรงตระหนักดี เมื่อขึ้นครองราชย์จึงทรงติดต่อกับข้าหลวงอังกฤษที่สิงคโปร์และฮ่องกงทันที เพื่อแจ้งว่าไทยยินดีแก้ไขสนธิสัญญากับอังกฤษที่หยุดชะงักไปในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้โอกาสเหมาะ เมื่อคณะทูตที่ไปจิ้มก้องจีนใน พ.ศ. ๒๓๙๕ ถูกโจรหรือที่จริงคือพวกกบฏไต้ผิงปล้นในซากลับจากกรุงปักกิ่ง เครื่องราชบรรณาการที่จีนให้เป็นการตอบแทนก็ถูกปล้นไปด้วย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงประกาศยกเลิกการส่งก้องไปเมืองจีนทันที

การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยุติการส่งก้อง น่าจะก่อให้เกิดความตระหนักแก่ขุนนางจำนวนไม่น้อยว่าจะมีผลต่อไทยในหลายด้าน รวมทั้งอาจเกรงว่าจีนอาจส่งกองทัพมาโจมตีไทยก็ได้ แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงคาดการณ์ เตรียมการ และดำเนินการไว้แล้ว ทำให้การยุติการส่งก้องไม่มีผลกระทบต่อไทยทั้งทางตรงและทางอ้อม แม้ว่าจีนได้ทวงก้องจากไทยหลายต่อหลายครั้งจนถึง พ.ศ. ๒๔๒๗ นับเป็นเวลา ๓๑ ปี

การดำเนินการที่สำคัญของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ

๑. เปิดการติดต่อกับนานาชาติ โดยเฉพาะชาตินะวันตก แทนการติดต่อกับจีนเป็นสำคัญชาติเดียว โดยในรัชสมัยนี้ไทยทำสนธิสัญญากับชาตินะวันตกถึง ๙ ชาติ คือ อังกฤษ สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส เดนมาร์ก

โปรตุเกส เนเธอร์แลนด์ เยอรมนี สวีเดน-นอร์เวย์ (เวลานั้นรวมเป็นประเทศเดียวกัน) และเบลเยียม ต่อมาในรัชกาลที่ ๕ ไทยได้ทำสนธิสัญญากับอีกหลายชาติ

มักมีการกล่าวโจมตีพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่ายอมทำสนธิสัญญาที่เสียเปรียบ ไม่เท่าเทียมกัน^{๔๐} โดยผู้กล่าวหาในลักษณะนั้นไม่มองถึงสภาพการณ์ทางการเมืองระหว่างประเทศในช่วงเวลานั้น เพราะจีน ญี่ปุ่น ก็ได้ทำสนธิสัญญาที่ไม่เท่าเทียมกับชาติตะวันตก และทำก่อนไทยด้วย

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ได้ทรงทำแต่เพียงสนธิสัญญา แต่ทรงทำมากกว่านั้น คือ ส่งราชทูตนำเครื่องราชบรรณาการไปเจริญทางพระราชไมตรีกับชาติตะวันตก (ต่างกับไปจี้มก้องเงิน) เหมือนกับที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๙๙-๒๒๓๑) ทรงทำมาก่อนเมื่อเกือบ ๒๐๐ ปีมาแล้ว คือ ส่งไปอังกฤษสมัยสมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรีย (พ.ศ. ๒๔๐๐) และไปฝรั่งเศสสมัยจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ (พ.ศ. ๒๔๐๔) อีกทั้งยังมีพระราชสาส์นถึงประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกาและสันตะปาปาไพอัสที่ ๙ (Pope Pius IX) ด้วย ซึ่งเป็นการติดต่อที่กว้างขวางและแสดงฐานะที่เท่าเทียมกัน ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสประเทศต่าง ๆ ในทวีปยุโรป ๒ ครั้ง (พ.ศ. ๒๔๔๐ และ ๒๔๕๐) ซึ่งทรงได้รับการต้อนรับอย่างสมพระเกียรติ

การที่ไทยยุติส่งก้องแก่จีน จีนเพียงแต่ทวงก้อง แต่ไม่ได้ส่งกองทัพมาบีบบังคับไทย ดังที่มีขุนนางผู้ใหญ่บางท่านวิตก หรือเหมือนกรณีเวียดนามและเกาหลี ที่จีนเคยส่งกองทัพเข้าไปปราบปรามเมื่อแข็งข้อ*

แม้จะไม่มีความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทยกับจีน แต่พ่อค้าจีนและเอกชนจีนก็ยังอพยพเข้ามาทำมาหากิน บางส่วนตั้งถิ่นฐานอยู่ในไทย จำนวนชาวจีนอพยพเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยมีผู้ทำคุณประโยชน์และสร้างปัญหา หลายคนสามารถสร้างฐานะจนมั่งคั่ง มีลูกหลานสืบตระกูลมาจนปัจจุบัน^{๔๑}

คนจีนที่อพยพเข้ามาเมืองไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ทางราชการให้ความสำคัญและกล่าวได้ว่าเอาใจมากทีเดียว โดยเสียเงินค่าผูกปี หรือนัยหนึ่งคือเงินค่าราชการ น้อยกว่าคนไทย คือ เสีย ๔ บาทต่อ ๓ ปี แต่คนไทยเสียปีละ ๑๘ บาท (สมัยรัชกาลที่ ๓) ในปลายรัชกาลที่ ๕ จึงเก็บเป็นปีละ ๖ บาท ซึ่งทำให้คนจีนไม่พอใจ พวกกันนัดหยุดงานดังที่กล่าวมาแล้ว

ในภาพรวม ทางของไทยปฏิบัติต่อคนจีนเหมือนเป็นคนไทย คนจีนจึงมีความผูกพันกับเมืองไทยมาก แม้ว่าจะไม่มีการส่งก้องและไม่มีความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการต่อกัน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงต้องการปกครองคนจีนในไทยมากกว่าที่จะให้กงสุลจีนเป็นผู้ดูแล

^{๔๐} ดูวุฒิชัย มูลศิลป์. “สนธิสัญญาเบาว์ริงกับประวัติศาสตร์เอเชีย” ใน *ไทย จีน ญี่ปุ่น ในยุคจักรวรรดินิยมใหม่ วิเคราะห์ เปรียบเทียบ* หน้า ๖๖-๑๐๐

* จีนส่งทหาร ๒๑๕,๐๐๐ คน เข้าปราบปรามเวียดนามในกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐ (ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖) K.W. Taylor. A History of the Vietnamese. pp. 172-174

^{๔๑} หนังสือที่ทันสมัยและดีมากในเรื่องนี้คือ Jeffery Sng and Pimpraphai Bisalputra. A History of the Thai-Chinese (2015)

๒. เปิดตลาดการค้าที่หลากหลาย เดิมตลาดการค้ากับต่างชาติที่สำคัญของไทยคือ จีน แต่การเปิดความสัมพันธ์กับชาติตะวันตกอย่างกว้างขวาง ทำให้ตลาดการค้าของไทยมีมากขึ้น สินค้าส่งออกมีปริมาณมากขึ้น ผลของการติดต่อค้าขายกับหลายชาติเห็นได้ในเวลาไม่นาน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวไว้ในราว พ.ศ. ๒๔๑๖ หรือ ๒๔๑๗ ว่า

“ที่กรุงทุกวันนี้ ก็ไม่เหมือนกับแต่ก่อน (เมื่อ) บ้านเมืองยังไม่ได้เปิดการค้าขาย ค้าขายกันอยู่แต่กับเมืองจีน สินค้าออกก็น้อย มาบัดนี้เปิดทางค้าขายกับเมืองฝ่ายตะวันตก มีเรือไปมามาก สินค้าก็ออกมาก เงินเข้ามาในเมืองมาก บ้านเมืองจึงได้เจริญ มีเงินทอง บริบูรณ์ขึ้น คิดดูตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เปิดสินค้าให้ออกต่างประเทศ บ้านเมืองก็รุ่งเรืองขึ้นได้เห็นทันตา...”^{๕๒}

แน่นอนว่า ความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองดังกล่าวนี้ เป็นผลจากสินค้าขาออกชนิดหนึ่ง ที่กำหนดไว้ในสนธิสัญญาเบาว์ริงเป็นต้นมา คือ ข้าว ซึ่งมีข้อกำหนดว่า ไทยอาจจะห้ามขายออกในกรณีที่มีภัยธรรมชาติ ทำให้ปลูกข้าวได้น้อย แต่ข้าวก็ได้เป็นสินค้าออกที่สำคัญอันดับหนึ่งของเมืองไทยเรื่อยมา ยกเว้นบางเวลา และมีการบุกเบิกที่ดินเพื่อเป็นที่นาจำนวนมหาศาล จาก ๕.๘ ล้านไร่ ใน พ.ศ. ๒๓๙๓ เป็น ๑๑.๕ ล้านไร่ ใน พ.ศ. ๒๔๕๓^{๕๓} นอกจากข้าว ติบุก และไม้สัก ก็เป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญด้วย^{๕๔} โดยสินค้าออกทั้งหลายเปลี่ยนจากตลาดเมืองจีนเป็นตลาดชาติตะวันตก โดยมีสิงคโปร์เป็นศูนย์กลางเพื่อการส่งออก

๓. เปิดแนวทางใหม่ในการปกครองประเทศ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรับปรุงประเทศมากมายหลายด้าน เห็นได้จากประกาศต่าง ๆ ที่ทรงประกาศออกมาตลอดเวลาตั้งแต่ต้นรัชสมัย จวบจนสิ้นรัชกาล เป็นการเตรียมพร้อม ขุนนาง พระบรมวงศานุวงศ์ ให้เข้ากันได้กับสิ่งใหม่ ๆ ที่จะเกิดขึ้นจากการเปิดประเทศอย่างกว้างขวาง เช่น ราษฎรไม่ต้องตกใจกับการมีเรือรบต่างชาติเข้ามาและมีการยิงสลุต ราษฎรเข้าเฝ้าพระเจ้าอยู่หัวได้อย่างใกล้ชิด ราษฎรสามารถทำงานรับใช้ชาวต่างชาติได้ ขุนนางต้องสวมเสื้อเวลาเข้าเฝ้า และการเลือกผู้พิพากษาแทนตำแหน่งที่ว่างลง ชาวต่างชาติมีความใกล้ชิดกับพระเจ้าแผ่นดิน มีการเรียนภาษาอังกฤษทั้งเจ้านายและขุนนาง บางคนมีโอกาสไปศึกษาต่อต่างประเทศ ในกรุงเทพฯ มีการตัดถนน

^{๕๒} ม.ร.ว. รุจยา อาภากร (บรรณาธิการ). *พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในความทรงจำแห่งโลก*. หน้า ๑๒ ความในวงเล็บเติมโดยผู้เขียน หลักฐานนี้ไม่ปรากฏวันเดือนปี แต่สันนิษฐานได้ว่าอยู่ในราว พ.ศ. ๒๔๑๖ หรือ ๒๔๑๗

^{๕๓} เจมส์ ซี. อินแกรม. *การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในประเทศไทย*. ชูศรี มณีพิภักดิ์ และเฉลิมพจน์ เอี่ยมมกมล แปล. หน้า ๖๕-๖๘

^{๕๔} เพิ่งอ้าง. หน้า ๑๔๒

วารสารราชบัณฑิตยสภา
ปีที่ ๔๐ ฉบับที่ ๓ ก.ค.-ก.ย. ๒๕๕๘

รองศาสตราจารย์วุฒิชัย มุลศิลป์

๑๐๓

ถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการปรับปรุงบ้านเมืองทุกด้านและกว้างขวางมากยิ่งขึ้น เช่น วางสายโทรเลข สร้างทางรถไฟ ตั้งสุขาภิบาล ปฏิรูปการปกครอง ทั้งในส่วนกลางเป็นกระทรวง และมีหน้าที่ชัดเจน ไม่ซ้ำซ้อนกัน ปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาคให้เมืองทั้งหมดขึ้นอยู่กับการรวมมหาดไทยเพียงกระทรวงเดียว และมีการควบคุมอำนาจโดยส่วนกลางในรูปมณฑลเทศาภิบาลเมือง (ในรัชกาลที่ ๖ เรียกเป็น จังหวัด) ยกเลิกการมีทาสและระบบไพร่ที่มีมาหลายร้อยปี จัดให้ลูกหลานราษฎรได้รับการศึกษาในโรงเรียนแบบใหม่ มีการลงโทษอย่างรุนแรงแก่ขุนนางที่ฉ้อราษฎร์บังหลวงและกตัญญูหมิ่นเหิงราษฎร

แนวทางใหม่ในการปกครองประเทศ คือ ดูโลกตะวันตกเป็นแบบอย่าง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเริ่มให้มีขึ้นในบ้านเมือง และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขยายให้กว้างขวางและลุ่มลึกยิ่งขึ้น ทำให้บ้านเมืองเปลี่ยนแปลง เจริญรุ่งเรือง อีกทั้งสามารถรักษาเอกราชของชาติไว้ได้อย่างน่าภาคภูมิใจ แม้แต่เหลียง ฉีเซา ผู้ช่วยของ คัง โห่ยวเว่ยในการปฏิรูปร้อยวันของจีน (พ.ศ. ๒๔๔๑, ค.ศ. ๑๘๙๘) ยังได้กล่าวชื่นชมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๙ ว่า

“สยามตั้งอยู่ระหว่างพม่ากับอันนัม บางประเทศผ้าไหม แต่สยามก็ยังถูกปลุกเร้าให้
ดำเนินการ (ปฏิรูปประเทศ) และยืนหยัดอยู่ได้อย่างน่าภาคภูมิใจ”^{๔๕}
สำหรับคนไทย พระราชกรณียกิจของทั้ง ๒ พระองค์ อยู่ในจิตสำนึกมีรู้เสื่อมคลาย

จุดเปลี่ยนจากการไม่ไปจิ้มก้องจีน จึงมีความสำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ แต่เส้นทางประวัติศาสตร์นั้นยอกย้อน มีจุดหักเหและเปลี่ยนแปลงได้ เมื่อคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ยึดอำนาจในวันที่ ๒๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ สหรัฐอเมริกาและสหภาพยุโรปซึ่งสนับสนุนการปกครองระบอบประชาธิปไตย ได้ประกาศตัดสิทธิประโยชน์ทางการค้าที่ให้แก่ประเทศไทย ทำให้ไทยเสียผลประโยชน์ทางการค้าเป็นการซ้ำเติมภาวะทางเศรษฐกิจของไทย ซึ่งคาดว่าจะเติบโตน้อยมาก หรือไม่เติบโตเลย ในภาวะที่ไทยย่ำแย่ทางเศรษฐกิจนี้ จีนซึ่งเป็นมังกรที่อ่อนเรียวแรงมานาน กลับมีกำลังวังชาเป็นมังกรผงาดขึ้นมาใหม่ จากการใช้นโยบายเปิดประตูประเทศ เปิดเขตเศรษฐกิจพิเศษ และใช้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมมาตั้งแต่ปลายทศวรรษ ๑๙๗๐ ส่วนระบบการปกครองเป็นสังคมนิยมตามแบบจีน (Socialism with Chinese Characteristics) ซึ่งทำให้เศรษฐกิจจีนทะยานขึ้นตั้งแต่ทศวรรษ

^{๔๕} Ssu-yu Teng and Fairbank, John K. *China's Response to the West, A Documentary Survey 1839-1923*. p. 154
วุฒิชัย มุลศิลป์ แปล และเติมความในวงเล็บ

๑๙๙๐ จนปัจจุบันมีผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (GDP) ใหญ่เป็นอันดับ ๒ ของโลก แชนเซอร์มนีและญี่ปุ่นไปแล้ว โดยจีนได้แสดงความสนใจที่จะช่วยเหลือไทย ซึ่งผู้นำ คสช. ก็ให้ความสำคัญ นี่เป็นการย้อนกลับทางประวัติศาสตร์ก็ว่าได้

สำหรับการยึดอำนาจของคณะรักษาความสงบแห่งชาติจะเกิดความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญใด ๆ เช่นเดียวกับการยุติการจิ้มก้องเงินหรือไม่ คงไม่ขึ้นกับหัวหน้าคณะ คสช. เพียงคนเดียว แต่รัฐบาล สภานิติบัญญัติแห่งชาติ (สนช.) สภาปฏิรูปแห่งชาติ (สปช.) คนไทยทั้งหลายล้วนมีความสำคัญด้วยรวมทั้งจิตสำนึกว่าจะช่วยกันแก้ไข้ปัญหาทั้งหลาย สร้างสิ่งที่ดีให้เกิดขึ้นในบ้านเมือง เพื่อให้คนรุ่นปัจจุบันและอนาคตได้ชื่นชมคนรุ่นนี้.

บรรณานุกรม

๑. หลักฐานขั้นต้นที่ยังไม่ได้พิมพ์

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, สำนัก. *เอกสารรัชกาลที่ ๕* สป. ๑๖.๔.๓/๒๔ สัญญาไทยกับจีน ร.ศ. ๑๒๘.

_____, *เอกสารรัชกาลที่ ๕* สป. ๑๖.๔.๓/๕๖ เงินทวงก้อง.

วรรณกรรมและประวัติศาสตร์, สำนัก. คำแปลชิงสื่อ. จะพิมพ์ในชุดประชุมพงศาวดารฉบับ กาญจนภิเษก เล่ม ๑๓.

๒. หลักฐานขั้นต้นที่พิมพ์แล้ว

๒.๑ ภาษาไทย

มานิจ ชุมสาย, ม.ล. (ผู้คัดลอก). *ประมวลจดหมายของพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ราชทูตองค์แรกของไทยประจำทวีปยุโรป*. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. ๒๕๓๔.

รุจยา อาภากร, ม.ร.ว. (บรรณาธิการ). *พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในความทรงจำแห่งโลก*. กรุงเทพฯ : คณะอนุกรรมการจัดทำหนังสือเฉลิมพระเกียรติในโอกาส ๑๐๐ ปี แห่งการสวรรคตพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ๒๕๕๔.

สัมพันธ์ภาพระหว่างไทย - จีน. กรุงเทพฯ : กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. ๒๕๒๑

วารสารราชบัณฑิตยสภา
ปีที่ ๔๐ ฉบับที่ ๓ ก.ค.-ก.ย. ๒๕๕๘

รองศาสตราจารย์วุฒิชัย มูลศิลป์

๑๐๕

คุชแมน, เจนนิเฟอร์ เวย์น. *การค้าทางเรือสำเภากิจน - สยาม ยุคต้นรัตนโกสินทร์*. ชื่นจิตต์ อ่ำไพพรรณ แปล. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์. ๒๕๒๖.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระยา. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร. ๒๕๔๖

..... พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๕. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร. ๒๕๕๖

..... ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา (ข้า บุนนาค). พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๑. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร. ๒๕๔๕

..... พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร. ๒๕๔๗

..... พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด. ๒๕๔๘

พลกุล อังกินันท์. *บทบาทชาวจีนในประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว*. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร. ๒๕๑๕

..... “ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลจีนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว”. *วารสารธรรมศาสตร์* ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ ธันวาคม ๒๕๑๕ (พิมพ์ในบทบาทชาวจีน.....)

วรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, ท่านผู้หญิง “จดหมายชี้แจงเรื่องความสัมพันธ์ทางการทูตสยาม และจีน”. *ประวัติศาสตร์ปริทรรศน์*. วินัย พงศ์ศรีเพียร บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : กองทุนดำเนียร เลขะกุล เพื่อประวัติศาสตร์. ๒๕๔๒

วุฒิชัย มูลศิลป์. “เมื่อประวัติศาสตร์โลกเกือบเปลี่ยนโฉมหน้า : การสำรวจทางทะเลของจีนสมัยต้นราชวงศ์หมิง (Ming)”. *วารสารราชบัณฑิตยสถาน* ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๑ ตุลาคม - ธันวาคม ๒๕๓๕. หน้า ๓๗-๕๐

..... *ไทย จีน ญี่ปุ่น ในยุคจักรวรรดินิยมใหม่* : วิเคราะห์เปรียบเทียบ. กรุงเทพฯ : สุวีริยาสาส์น. ๒๕๕๑

ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล. “สมาคมลับอั้งยี่ในประเทศไทย พ.ศ. ๒๓๖๗-๒๔๕๓”. *อักษรศาสตร์นิพนธ์* ๑. วิลาสวงค์ และคณะ บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : คณะอักษรศาสตร์. ๒๕๒๕

- สกินเนอร์, วิลเลียม จี. *สังคมจีนในไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์*. พรรณี ฉัตรพลรักษ์ และคณะ แปล. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. ๒๕๔๘
- สารสิน วีรพล. *จิ้มก้องและก่าไร : การค้าไทย - จีน ๒๑๙๕-๒๓๙๖*. พรรณงาม เง่าธรรมสาร และคณะ แปล. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. ๒๕๔๘
- สืบแสง พรหมบุญ. *ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย ค.ศ. ๑๒๘๒-๑๘๕๓*. กาญจณี ละอองศรี แปล. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. ๒๕๒๕
- อินแกรม, เจมส์ ซี. *การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในประเทศไทย ๑๘๕๐-๑๙๗๐*. ชูศรี มณีพุกฤษ และเฉลิมพจน์ เอี่ยมกมลลา แปล. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทยและมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. ๒๕๕๒

๒.๒ ภาษาอังกฤษ

- Biehenstein, Hans. *Diplomacy and Trade in the Chinese World 589 - 1276*. Leiden: Brill. 2005
- Fairbank, John K (Editor). *The Chinese World Order*. Cambridge Mass. Harvard University-Press. 1968
- Hsü, Immanuel C.Y., *The Rise of Modern China*. Fourth Edition. New York: Oxford UniversityPress. 1990
- Junko Koizumi. "Between Tribute and Treaty: Sino - Siamese Relations from the LateNineteenth Century to the Early Twentieth Century" in *Negotiating Asymmetry: China's Place in Asia*. Anthony Reid and Zheng Yangwen Editors. Honolulu: University of Hawaii Press. 2009
- Spence, Jonathan D. *The Search for Modern China*. Third Edition. New York: W.W. Norton & Company. 2013
- Sng, Jeffery and Bisalputra, Pimpraphai *A History of the Thai-Chinese Singapore*: Editions Didier Millet, 2015.

วารสารราชบัณฑิตยสภา

ปีที่ ๔๐ ฉบับที่ ๓ ก.ค.-ก.ย. ๒๕๕๘

- Taylor, K.W. *A History of the Vietnamese*. New York: Cambridge University Press. 2013
- Teng, Ssu-yu and Fairbank, John K. *China's Response to the West, A Documentary Survey 1839 - 1923*. New York: Atheneum. 1973.
- Viraphol, Sarasin. *Tribute and Profit: Sino - Siamese Trade 1652 - 1853*. Edited by Wutdichai Moolsilpa. Chiang Mai: Silkworm Books. 2014
- Westad, Odd Arne. *Restless Empire, China and the World since 1750*. London: The Bodley Head. 2012.

Abstract **The End of Tribute System between Siam and China In the Reigns of King Mongkut and King Chulalongkorn**

Wutdichai Moolsilpa

*Associate Fellow of the Academy of Moral and Political Sciences,
The Royal Society of Thailand.*

Although the tribute system was important for politics and economy of Siam, the system expressed and accommodated the unequal relationship and erected an artificial barrier between Siam and China. Thus, King Mongkut stopped the 561 years of tradition of sending tribute to the emperors of China in 1853. However, China tried to remind Siam to pay tribute to China many times, but Siam ignored China's demand. Then came the break of the official relations between these two countries in 1884.

Keywords: Tribute, King Mongkut, King Chulalongkorn, China, Official Relationship

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา
Office of the Royal Society

สนามเสือป่า เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร ๑๐๓๐๐
โทร. ๐ ๒๓๕๖ ๐๔๖๖-๗๐
www.royin.go.th

ISSN 0125-2968
www.jroyinsthai.com